

Ба 173292 др

НИНА ВАТАЦЫ

ПЕСНЯ МАКСИМА

Ба 173292 бр

Ніна БАТАЦЫ

ПЕСНЯ МАКСІМА

1084

Бібліятэка
Дзяржаўнага
Інстытута
Літаратуры і
Мастацтвазнаўства

Бібліятэчка газеты

«Голас Радзімы»

Брашура Н. Ватацы «Песня Максіма» прысвечана 90-годдзю выдатнага беларускага паэта, першага нашага крытыка Максіма Багдановіча. Нядоўгае, але яркае жыццё пражыў гэты слаўны сын беларускай зямлі, за 10 год творчасці пакінуўшы нам багатую літаратурную спадчыну.

МАЛАДЫЯ ГАДЫ, МАЛАДЫЯ ЖАДАННІ

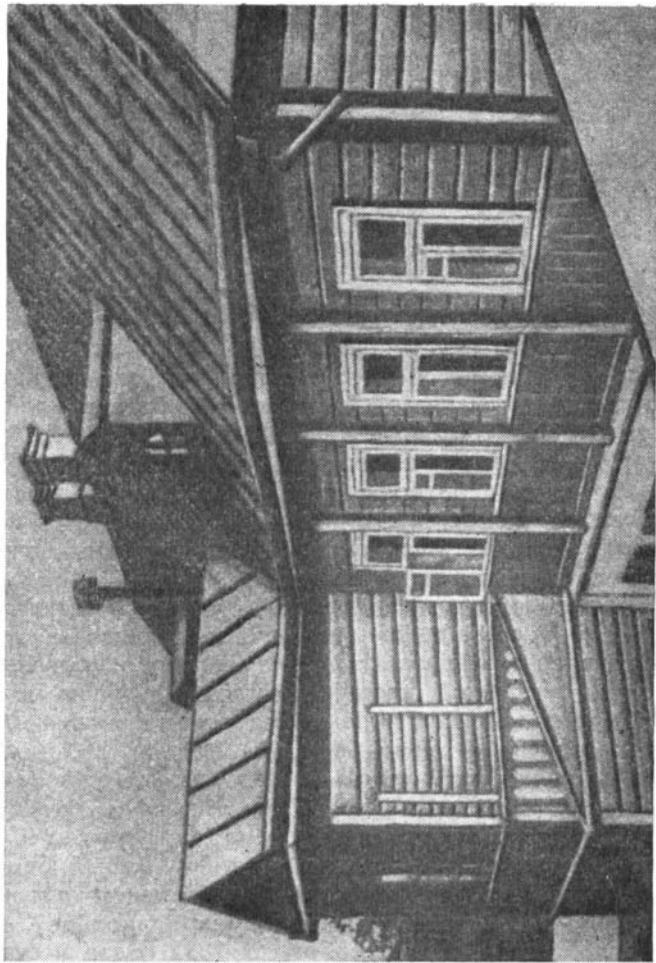
Месца, дзе зараз у Мінску стаіць прыгожы будынак Беларускага дзяржаўнага тэатра оперы і балета, калісьці звалася Троіцкай гарой. У канцы XIX — пачатку XX стагоддзяў яно было значна вышэй і на ім знаходзіўся вялікі небрукаваны базарны пляц. Рынак зваўся таксама Троіцкім.

У базарныя дні ўвесь пляц быў запруджаны вазамі, вакол іх заўсёды тоўпіліся пакупнікі.

За пляцам, на Аляксандраўскай вуліцы (зараз вуліца М. Горкага), у доме № 25, знаходзілася першае пачатковае гарадское вучылішча. На другім паверсе драўлянага дома жыў загадчык і настаўнік гэтага вучылішча, вядомы беларускі этнограф Адам Багдановіч з жонкай Марыяй Апанасаўнай і сынам Вадзімам.

У 1891 годзе, калі хлопчыку споўніўся год, у Багдановічаў нарадзіўся другі сын — Максім, які з цягам часу стаў выдатным беларускім паэтам.

Сям'я Багдановічаў была культурнай, маці і бацька мелі педагагічную адукацыю. Адам Ягоравіч удзельнічаў у рабоце Мінскай арганізацыі народавольцаў, вёў вялікую прапагандысцкую работу. У 1892 годзе ў сувязі з правалам народніцкай арганізацыі ў Мінску і па стану

Дом у Мінску, дзе нарадзіўся Максім Багдановіч.

здараў яму давялося пакінуць педагагічную працу і пераехаць разам з сям'ёй у Гродна. Тут Адам Ягоравіч служыў у сялянскім зямельным банку. Максіму ў час пераезду не было і года.

У Гродна ў Багдановічаў нарадзілася яшчэ двое дзяцей, у 1894 годзе — Леў, а праз два гады — Ніна.

Ранняе дзяцінства Максіма было шчаслівым. У сваіх успамінах пра сына Адам Багдановіч так апісвае гродзенскі перыяд жыцця сваёй сям'і:

«Умовы для выхавання дзяцей былі спрыяльныя: на двары садзік, кругом сады, палі, непадалёку лес, ды і Нёман недалёка. Дзеці ўвесь час на чыстым паветры, клімат мяккі. Вольны час я аддаваў дзецям, каб аблегчыць клопаты маці, у якой праз два гады пасля Максіма з'явілася новае дзіця — сын Лёва. Я часта браў іх на прагулку і ў поле, і ў лес, і на Нёман, цягаў Максіма, як меньшага, за плячыма. Акрамя мяне, маці нікому дзяцей не давярала, а дома пры іх знаходзілася пастаянна».

Марыя Апанасаўна мела жывы і вясёлы характар. Яна была зусім маладая, вельмі любіла сваіх дзяцей і ўсім сэрцам аддавалася іх выхаванню. Адам Ягоравіч успамінаў, што ...маці была невычарпальнай у вынаходстве ўсякіх гульняў і забаў для дзяцей і сама аддавалася ім з непадробным захапленнем. Вяртаючыся са службы, ён ужо чуў на двары, у садзе або ў пакоі вясёлы дзіцячы смех, мітусню, беганіну. Асабліва смяшлівы, зрэшты з хуткімі пераходамі да плачу, быў Максім. Неўзабаве плаксіваць прайшла, а смяшліваць заставалася аж да юнацтва.

У 1896 годзе дзяцей напаткала першае вялікае гора: памерла маці. Неўзабаве не стала і сястры Ніны. На руках у бацькі засталіся трое хлопчыкаў.

Адам Ягоравіч пераязджае ў горад на Волзе — Ніжні Ноўгарад. Ён пераводзіцца туды на працу ў сялянскі банк. Разам з ім едзе яго малодшая сястра Марыя (Марыя Ягораўна), каб дапамагчы выхоўваць асірацелых

пляменнікаў. У Ніжнім Багдановіч знаёміцца з Максімам Горкім і яго жонкай Кацярынай Пешкавай. З гэтай сустрэчы паміж імі пачалася дружба, якая была доўгай і сапраўды шчырай. Павел Адамавіч, зводны брат Максіма, успамінае: «Мая самая ранняя памяць: Аляксей Максімавіч арыштаваны, Кацярына Паўлаўна жыве ў нас. Вузенькі пакой-калідор. Ля задняй сценкі ва ўсю яе даўжыню куфар, на якім пасцель Кацярыны Паўлаўны. Сонечная раніца. Пакой поўны святла. Спусціўшы ногі, з распушчанымі валасамі сядзіць Кацярына Паўлаўна. Мне два ці тры гады. Я гуляю каля яе ног. Я гляджу знізу ўверх на яе асветлены сонцам твар. Чамусьці ў мяне гэта потым спалучалася з успрыняццем карціны І. Я. Рэпіна «Царэўна Соф'я».

Праз тры гады пасля прыезду ў Ніжні Ноўгарад Адам Ягоравіч ажаніўся з сястрой Кацярыны Пешкавай — Аляксандрай Волжынай. Але ў хуткім часе сям'ю зноў напаткала гора. У канцы 1899 года Аляксандра Паўлаўна памерла ў час родаў, пакінуўшы сына Аляксандра. Шурыка выхоўвалі Пешкавы. У трэці раз Адам Ягоравіч ажаніўся неафіцыйна з сястрой сваёй першай жонкі — Аляксандрай Апанасаўнай Мякотай. У іх было яшчэ пяць сыноў.

Адам Ягоравіч па-ранейшаму ўдзяляў вялікую ўвагу выхаванню сваіх дзяцей. Па яго словах, у Ніжнім працягваўся той жа лад жыцця, што і ў Гродна. Амаль штодзённа ён браў дзяцей з сабой на прагулку, летам на Волгу, на бераг Акі або за горад, у гай і палі, звяртаючы ўвагу на розныя з'явы прыроды... Ён рабіў усё, каб абудзіць у дзецях жывую цікавасць да прыроды і развіць назіральнасць. Па чарзе ён браў дзяцей з сабой у паездкі на агляды і ацэнкі зямель у Ніжагародскай і Уладзімірскай губернях, каб пазнаёміць іх з жыццём вёскі, павятовых глухіх куткоў і з жыццём фабрычных і заводскіх цэнтраў, з помнікамі даўніны.

Жывучы ў Ніжнім Ноўгарадзе, бываючы ў іншых гарадах, ён вадзіў дзяцей у карцінныя галерэі і музеі.

Адам Ягоравіч у справе выхавання зыходзіў з жыцця, з жывых непасрэдных назіранняў, а кнігі павінны былі сістэматызаваць, асэнсаваць тое, што давала жыццё.

Першапачатковае навучанне ўсіх дзяцей бацька пачынаў сам, а калі яны паступалі ў гімназію, кіраваў іх самастойным чытаннем.

Навучанне пачыналася з шасцігадовага ўзросту і вялося пасля буквара па «Роднаму слову» К. Ушынскага. У сваіх успамінах Адам Ягоравіч пісаў: «Мае дзеці, у тым ліку і Максім, паступалі ў гімназію з поўным маленькім кругам ведаў і пра мінулае, і пра ўвесь навакольны свет».

Максім спачатку чытаў казкі, быліны, народныя песні, знаёміўся з эпічнымі творамі сярэднявекі, з творамі рускай і зарубежнай класікі. «Слова аб палку Ігаравым», «Эдда», «Песня пра Нібелунгаў», «Песня пра Раланда», урыўкі з «Іліяды» і «Адысеі» Гамера, творы Феакрыта, Герадота, Плутарха, Бакачыю, Дантэ, Таса, Дэфо, Міцкевіча, Пушкіна, Успенскага, Караленкі былі прачытаны Максімам яшчэ да сярэдніх класаў ніжагародскай мужчынскай гімназіі, дзе Максім Багдановіч вучыўся з 1902 па 1908 год. Ён стаў сведкам рэвалюцыйных падзей 1905—1907 гадоў, сам актыўна ўдзельнічаў у вучнёўскіх мітынгх у знак салідарнасці з усеагульнай палітычнай забастоўкай рабочых Ніжняга Ноўгарада.

Старэйшы брат Максіма Вадзім быў адным з важакоў вучнёўскага дэмакратычнага руху ў горадзе, перапісваўся з першым перакладчыкам «Капітала» К. Маркса на рускую мову — Германам Лапаціным. Сам Максім Багдановіч пра падзеі першай рускай рэвалюцыі пісаў, што 1905 год «пачаў гісторыю сучаснай Расіі з новага радка».

У 1908 годзе сям'ю Багдановічаў зноў напаткала гора: ад скарацечнай формы туберкулёзу памёр старэйшы брат Максіма Вадзім. Успамінаючы абставіны яго смерці, зводны брат Вадзіма і Максіма Павел пісаў у пісьме ад 19 сакавіка 1965 года наступнае: «Брат Вадзім быў са-

цыёлагам, публіцыстам, які захапляўся Міхайлоўскім. У адзін час з Якавам Свядловым ён быў важным вучнёўскай моладзі ў Ніжнім. У 1905—1906 гадах ён прымаў актыўны ўдзел у яе руху. Пасля гэтага мае браты былі выключаны з гімназіі...»

Паліцыя, баючыся студэнцкіх хваляванняў, загадала Адаму Багдановічу хаваць сына ноччу. І ўсё ж у дзень пахавання перад домам сабраўся вялізны натоўп, шмат навучэнцаў у гімназічных шынялях. Дом быў акружаны пешай і коннай паліцыяй, і ў кватэру дапускаліся толькі тыя, хто прыносіў вянкі. «Карціна жудасная,— успамінае Павел.— Бацька выходзіць на вуліцу і просіць прысутных не парушаць парадку пахавання. Бацька вяртаецца з групай гімназістаў, якія выносяць труну. Далей я нічога не ведаю. Хаваў брата адзін бацька, усе родныя заставаліся дома».

У гэты час адзнакі цяжкай хваробы, якая няўмольна ўносіла дарагіх яму людзей, пачалі выяўляцца і ў Максіма.

Пасля смерці Вадзіма Багдановічы пераязджаюць у чысты, прыгожы Яраслаўль. У Ніжнім застаюцца сем'і сясцёр Адама Ягоравіча—Гапановічы і Галаваны. Максім вучыцца ў шостым класе яраслаўскай гімназіі.

Жылі Багдановічы вельмі сціпла. Працаваў адзін Адам Ягоравіч, а сям'я была вялікая, таму дзецям куплялі толькі самае неабходнае. Пасля смерці Вадзіма засталася два сыны ад першага шлюбу—Максім і Леў. Шурык, якога выхоўвалі Пешкавы, памёр у пяцігадовым узросце. Але, як ужо адзначалася, у Адама Ягоравіча было яшчэ пяць сыноў ад трэцяга шлюбу.

Жылі Багдановічы ў драўляным доме. Кватэра мела чатыры пакоі. Два займалі бацькі і дзеці Аляксандры Апанасаўны. Адзін пакойчык—Пеця Гапановіч, дваюрадны брат Максіма і Льва; у чацвёртым невялічкім жылі Максім з Лёвам. Усё ўбранне пакоя складалі два вузкія жалезныя ложка, просты стол каля акна і два крэслы,

Стол быў падзелены: левы бок займаў Максім, правы — Лёва. Бібліятэка бацькі месцілася ў даволі прасторным калідоры. Так апісвала апошняю кватэру Багдановічаў у Яраслаўлі стрыечная сястра Максіма Ганна Кіпрыянаўна Валасовіч (па мужу Гразнова), якая ў 1915 годзе кароткі час жыла ў іх сям'і. Наведваючы ў 60-х гадах Мінск, яна расказвала многа цікавых фактаў з жыцця Багдановічаў. Напісала яна і ўспаміны.

У яраслаўскай гімназіі Максіма Багдановіча адразу заўважылі як чалавека, які глыбока ведае і разумее літаратуру. Былы яраслаўскі гімназіст Дзявольскі пісаў у 1958 годзе у сваіх успамінах, што ўпершыню ўбачыў Максіма на шырокай мармуровай лесвіцы гімназіі... У гэты дзень пайшлі ў іх класе размовы, што прыехаў нейкі навічок з Ніжняга, але будзе ён вучыцца ў паралельным класе. Першае, што кінулася ў вочы і вельмі запомнілася: у Максіма быў не зусім звычайны выгляд гімназічнага касцюма. Курткі і штаны ва ўсіх гімназістаў былі з добрага сукна і заўсёды захоўвалі першапачатковую форму. Касцюм жа Багдановіча яўна сваёй работы, пашыты з нечага, хутчэй падобнага на мультан, меў не зусім бездакорны выгляд. Пракацілася чутка і аб тым, што навічок вельмі начытаны і добра ведае літаратуру.

Цікавыя аб тым перыядзе і ўспаміны акадэміка Годнева, які вучыўся з Максімам Багдановічам у адным класе. Яму запомнілася, як выкладчык гісторыі Парфірый Іванавіч, нягледзячы на нязгоду дырэкцыі гімназіі, арганізаваў літаратурны гурток, які праіснаваў некалькі гадоў. Гімназісты читалі рэфераты па класічнай рускай літаратуры. Але асабліва ажыўлена стала на занятках гуртка, «калі ў 1908 годзе ў клас прыйшоў новы вучань, які прыехаў з Ніжняга Ноўгарада. Навічка звалі Максімам Багдановічам».

«Сціплага, выхаванага і таварыскага,— успамінае акадэмік Годнеў,— яго адразу палюбіў клас. Ён уразіў нас веданнем літаратуры, ён быў на галаву вышэй за ўсіх

Маленькі Максим з маці Марыяй Апанасаўнай.

нашых медалістаў. На занятках гуртка Максім прачытаў многа рэфератаў».

Максім Багдановіч унёс свежы струмень у работу літаратурнага гуртка, смела браўся за нявывучаныя яшчэ ў той час пытанні літаратуразнаўства. Акадэмік Годнеў называе тры тэмы Багдановічавых дакладаў: «Новыя павевы ў рускай літаратуры», «Сучасная літаратура і народны рух», «Сімвалізм і дэкадэнцтва». «На дэкадэнцтва,— піша Ц. Годнеў,— Максім глядзеў адмоўна, лічыў яго нездароваю з'явай, крыўляннем і лічыў, што шлях літаратуры — збліжэнне з народамі, з яго творчасцю». На адных занятках гуртка М. Багдановіч зрабіў даклад пра беларускую паэзію. Ён пазнаёміў вучняў з развіццём беларускай літаратуры, з творамі Янкі Купалы, Якуба Коласа, Змітрака Бядулі і іншых. У гэты вечар Максім упершыню прачытаў некалькі сваіх вершаў на беларускай мове. Гэта былі думкі пра лёс роднага народа.

У 1911 годзе Максім скончыў яраслаўскую мужчынскую гімназію. К таму часу ён ужо даўно друкаваў вершы ў беларускім і рускім друку. У год заканчэння гімназіі ён апублікаваў у газеце «Наша ніва» (№ 3) свой першы артыкул пра беларускую літаратуру «Глыбы і слаі», які можна лічыць пачаткам прафесіянальнай беларускай крытыкі.

Паэт вельмі востра адчуваў сваю адарванасць ад беларускага народа і таму, стаўшы самастойным, вырашыў паехаць на Беларусь. Спісаўшыся з супрацоўнікамі «Нашай нівы», ён спачатку прыехаў у Вільню, дзе пазнаёміўся з работай рэдакцыі і агледзеў горад. У Вільні ён прабыў усяго два дні, пасля выехаў у Ракуцёўшчыну на Маладзечаншчыне, дзе пражыў два месяцы. Тут ён прагна прыслухоўваўся да народнай беларускай мовы, да беларускага фальклору.

Гэта быў вельмі плённы творчы перыяд у жыцці паэта. За два месяцы ён напісаў цыклы вершаў «Места», «Старая спадчына» і «Мадонны», усяго семнаццаць вер-

шаў і дзве паэмы. Праязджаючы праз два месяцы зноў цераз Вільню, ён паказваў гэтыя паэтычныя творы работнікам рэдакцыі «Нашай нівы».

Ні ў першы заезд у Вільню, ні ў другі Максіму Багдановічу не давялося сустрэцца з Янкам Купалам. Таму Максім пакінуў у папцы з рукапісамі Янкі Купалы, што ляжала ў рэдакцыі, сваё прывітанне паэту. Гэта была кароткая эпіграма на Янку Купалу.

Я купала не малое
Ды благое, наравістае дзіця.
Трэба — каб яго давесці да пуцця,
Паліваць часцей халоднаю вадою.

Тэкст гэтай эпіграмы апублікавала паэтэса Канстанцыя Буйло ў сваіх успамінах пра Янку Купалу.

Паездкай у Вільню і беларускую вёску Ракуцёўшчына Максім застаўся вельмі задаволеным. Яго добры сябра Д. Дзявольскі пісаў: «Асобна варта адзначыць яго паездку ў Беларусь, адкуль ён вярнуўся акрылены радаснымі ўражаннямі... Мне думаецца, што толькі пасля гэтай паездкі Максім адчуў і зразумеў, што ён сапраўды беларускі паэт».

1911 год быў вельмі важнай вяхой на жыццёвым шляху паэта. Пасля гімназіі Максім Багдановіч павінен быў вызначыць, чым займацца далей. Мастацкія творы яго з'яўляліся ў беларускім друку з 1907 года, выступаў ён і як крытык. Таму паэт марыў толькі аб літаратурнай дзейнасці і самастойна працаваў у гэтым напрамку. У яго была думка паступіць у Пецябургскі ўніверсітэт на філалагічны факультэт. Тым больш, што прафесар Шахматаў звяртаўся ў рэдакцыю «Нашай нівы» з просьбай рэкамендаваць яму маладога чалавека, які б пад яго кіраўніцтвам прысвяціў сябе вывучэнню мовы, этнаграфіі і гісторыі Беларусі, каб з цягам часу заняць спецыяльную кафедру па беларусазнаўству. Рэдакцыя рэкамендавала Максіма Багдановіча.

Але гэтая задума паэта не ажыццявілася. Бацька яго быў катэгарычна супраць. Па-першае, ён лічыў, што пецярбургскі клімат пашкодзіць здароўю сына. Па-другое, у наступным годзе заканчваў гімназію малодшы Максімаў брат Леў, якога «як матэматыка» бацька лічыў неабходным вучыць у Маскоўскім універсітэце. «А дваіх утрымліваць у розных гарадах для мяне ў матэрыяльных адносінах было не па сілах»,— пісаў Адам Ягоравіч.

У Яраслаўлі з вышэйшых навучальных устаноў быў толькі Дзямідаўскі юрыдычны ліцэй, куды і падаў заяву Максім Багдановіч. Вучыўся ён добра, але лекцыі слухаў не ўсе, эканоміў час, гадзінамі праседжваў у ліцэйскай бібліятэцы. Паступіўшы ў юрыдычны ліцэй, паэт не адступіўся ад сваёй заповітнай мары стаць літаратарам, каб унесці свой уклад у развіццё беларускай паэзіі і крытыкі. Гэтай мэце ён прысвяціў усё сваё жыццё, сваё гарачае і добрае сэрца.

«АД РОДНЫХ НІЎ, АД РОДНОЙ ХАТЫ...»

Па складу свайго характару, мяккага, вясёлага, жывога, спагадлівага, па паўнаце і трапнасці назіранняў, па сіле ўяўлення Максім больш за ўсё нагадваў сваю маці, вясёлую і абаяльную жанчыну, сведчыць бацька паэта Адам Ягоравіч. У Марыі Апанасаўны былі таксама пісьменніцкія здольнасці. Яна пісала аповяданні, адно з іх — «Напярэдадні каляд» — было надрукавана ў 1893 годзе ў «Гродненских губернских ведомостях». І тварам Максім нагадваў маці.

Па апісанню бацькі, ён «...росту быў высокага, добра складзены, але трымаўся крыху сутулавата. Валасы меў густыя, злёгка хвалістыя, цёмна-русыя, у барадзе і вусах каштанавыя. Вочы шэрыя... У школе быў добрым таварышам... Смяшлівы, гэтую рысу асабліва адзначаю... Потым, у юнацтве, калі ў ім вызначылася грудзінная хвароба, прастадушны дзіцячы смех замяніўся лёгкай усмешкай, якая нязменна была на яго вуснах і сыходзіла з вуснаў толькі тады, калі чым-небудзь ён раздражняўся».

Былы аднакласнік Максіма Багдановіча акадэмік Ціхан Годнеў, апісваючы паэта, адзначаў, што выгляд у яго быў сур'ёзны і засяроджаны. Калі пачынаў гаварыць,

твар зацвітаў усмешкай. Карэктны і ветлівы, ён умеў іра-нізаваць, у сваёй кампаніі жартаваў.

Беларускі драматург В. Гарбацэвіч пісаў, што Максім Багдановіч быў прыгожы, стройны, віртуозны дэклама-тар, сваімі вершамі пакараў усіх.

Нягледзячы на летуценнасць, на мяккае, добрае сэрца, Максім быў вельмі настойлівым у працы і да пастаўленай мэты ішоў рашуча і ўпарта. На гэтую рысу характару сына таксама звяртаў увагу Адам Ягоравіч.

Таварыш Максіма Багдановіча па гімназіі Дзябольскі адзначаў, што паэт быў вельмі сарамлівым. І толькі сярод блізка знаёмых людзей сарамлівасць яго знікала. З-за гэтай рысы свайго характару ён ніколі не бываў на вечарах у гімназіі.

Адам Ягоравіч Багдановіч, характарызуючы жыццё Максіма ў гімназічных гадах, адзначаў, што, відаць, ні з кім з таварышаў у яго не было асабліва блізкіх адносін, акрамя Дзябольскага. Амаль ніхто ў Максіма не бываў. Ён жа сам або займаўся ў сваім пакоі, або сядзеў у Пушкінскай бібліятэцы, чытаючы новыя часопісы. Жыццё было спакойнае і даволі аднастайнае. Гэтага дарэчы патрабавала ўжо яскрава выяўленая хвароба. Пра ліцэйскія гады сына А. Багдановіч пісаў, што і ў гэты час «кола знаёмых у яго было абмежаванае... Паўтараю: жыццё вёў сіроцкае, засяроджанае на навуцы і літаратурнай дзейнасці. Ды і ці магло быць інакш? Ён яскрава разумеў слабасць свайго здароўя, якога было недастаткова нават для той напружанай навуковай і асабліва літаратурнай працы, якую ён вёў».

Сапраўды, уся паэтычная і літаратуразнаўчая дзейнасць М. Багдановіча пацвярджае яго тытанічную працу. Але ён быў малады і да таго ўлюбёны ў красу чалавека і прыроды. Нягледзячы на стан здароўя, быў вясёлы, лагодны і спагадлівы. І меў сяброў. І кахаў. Многасямейны бацька яго, заняты сваімі справамі, відаць, не зусім добра ведаў, як жывуць яго старэйшыя дзеці. Да-

моў да Максіма сапраўды амаль ніхто не заходзіў. Але вінаватыя ў гэтым, мусіць, абставіны ў сям'і Багдановічаў. Мачыха Максіма была не венчаная з бацькам, таму ў дом яны нікога не запрашалі. Сам Максім бываў у сям'і Дзявольскіх амаль кожны дзень і не толькі ў іх. Юнак сябраваў з таварышамі па гімназіі братамі Мікалаем і Рафаілам Какуевымі, а таксама з іх сёстрамі Аняй і Варай. Аню ён кахаў. Ёй прысвяціў паэтычны цыкл «Мадонны» і многа іншых вершаў. У двары Какуевых збіраліся гімназісты-аднакласнікі, гулялі ў гарадкі, лапту... Увечары, седзячы на ганку, спявалі. Ва ўсіх гэтых гульнях удзельнічаў і Максім, які пазней апісаў іх у паэме «Вераніка»:

Вясёла йшлі гулянкі нашы:
Пад шум і гук размах рукі
Збіваў здалёку гарадкі,
Быў чутны смех пры відзе «кашы»,
І кожны стрымліваў свой плач,
Калі ўразаўся ў плечы мяч.

І далей:

Калі ж сачыўся бледнаваты
Зор сініх свет праз небасхіл
І уплятаўся вулак пыл,—
Мы ўсе пяялі каля хаты,
І напаўняў нягучны хор
Маркотнай песняй сціхшы двор.

Аўтабіяграфічнасць паэмы «Вераніка» пацвярджаюць успаміны Д. Дзявольскага і пісьмы М. Лілеева, а таксама групавыя фотаздымкі, дзе Максім зняты побач з братамі і сёстрамі Какуевымі. Апісваючы гульні гімназістаў у двары Кукуевых, М. Лілееў адзначае: «Ва ўсіх забавах прымаў удзел і друг сям'і — Максім Багдановіч». Д. Дзявольскі пісаў: «У апошнія гімназічныя гады Максім пазнаёміўся з сям'ёй свайго аднакласніка Рафаіла Какуева і стаў часта там бываць, пасябраваўшы не столькі з братамі Рафаілам і Мікалаем, як з дзвюма іх сёстрамі —

Ганнай і Варварай... Абедзве добра ведалі мовы і былі вельмі прывабнымі, асабліва Ганна, стройная, з тонкім тварам і цёмнымі вачыма. Вясною Максім амаль кожны вечар бываў у іх; на вялікім двары какуеўскага дома па вечарах гулялі ў гарадкі. Максім быў захоплены гульнёй і з захопленнем пра яе расказваў. У радках пра «гарадкі» ў вершаваным апавяданні «Вераніка» я адразу ж пазнаў яго расказы аб гарадках і веснавыя вечары на двары Какуевых.

Знаёмства з сям'ёй Какуевых і пастаянныя наведванні ў тую ж вясну вялікага какуеўскага дома былі, магчыма, лепшым часам яго не вельмі радаснага юнацтва, таму што хвароба ўвесь час напамінала аб сабе».

Першае Максімава гора — смерць маці — пакінула глыбокі след у душы юнака. Светлы вобраз маці жыві у сэрцы Максіма да апошніх дзён яго жыцця. Клапатліва захоўваў ён ноты, па якіх Марыя Апанасаўна іграла на піяніна, любіў песні, што спявала яна. Вобраз маці заўсёды асацыіраваўся ў яго з Беларуссю, з мясцінамі, дзе прайшло ранняе дзяцінства. Ён прагна чытаў беларускія казкі і песні з фальклорных зборнікаў Шэйна і Раманава, што захоўваліся ў дамашняй бібліятэцы.

Бацьку свайго Максім паважаў і быў удзячны яму за выхаванне. Былы загадчык літаратурнага аддзела рэдакцыі яраслаўскай газеты «Голас» Мікалай Агурцоў у сваіх успамінах прыводзіць наступныя словы Максіма Багдановіча: «Мяне выходзіць бацька. Неяк я паказваў Вам яго бібліятэку. У ёй ёсць усё істотнае, што з'яўлялася калі б то ні было ў літаратуры ўсяго свету. Мы з дзяцінства праходзілі гэтую сусветную школу. Бацька пачынаў, з чаго пачынае кожны народ у сваёй творчасці, з эпаса. Мы ўжо ў дзяцінстве ведалі «Рустама і Зараба», «Іліяду», «Калявалу», быліны і многае іншае. Потым мы прыступілі да лірыкі і драмы. Вядома, галоўная ўвага звярталася на славянскія літаратуры...»

Бібліятэку Адама Багдановіча ўспамінае і прыцель

Максіма Аляксея Залатароў, які гаворыць, што ў бацькі паэта, Адама Ягоравіча, была тады цудоўная бібліятэка. Яна сярод «вельмі каштоўных» яраслаўскіх прыватных бібліятэк вызначалася сваім «выключна каштоўным» адборам кніг. Бібліятэкаю бацькі Максім вельмі ганарыўся і, несумненна, многім быў ёй абавязаны.

Максім многа чытаў, займаўся самаадукацыяй, глыбока вывучаў гуманітарныя навукі і беларускую мову. «Слоўнік беларускай гаворкі» І. Насовіча заўсёды ляжаў у яго на стале.

Цяжка сказаць, калі Максім пачаў пісаць. Відаць, вельмі рана, бо яшчэ да паступлення ў гімназію, у 1901 годзе, калі яму было 10 гадоў, ён паказаў ужо хроснай Вользе Епіфанаўне Сёмавай свае вершы на беларускай мове. Не бацьку і не Максіму Горкаму паказаў свае першыя спробы пярэ, а хроснай, што прыехала ў госці з Беларусі. Не паказваў сваіх вершаў Горкаму і пазней. Гэта бачым мы з пісьма зводнага брата Максіма Паўла Багдановіча ад 26 сакавіка 1965 года і з пісьма самога Максіма Горкага ад 4 жніўня 1925 года.

Павел Багдановіч пісаў, што у 1906 годзе жыццёвыя шляхі бацькі і Максіма Горкага разышліся. Перапіска паміж імі, па яго словах, аднавілася толькі ў канцы 20-х гадоў. Літаратурная дзейнасць Максіма працякала ў перыяд, калі яго бацька не перапісваўся з Аляксеем Максімавічам. «Бацька ніколі не звяртаў увагу Горкага на творчасць майго брата, гэта мне добра вядома».

Праз 7 год пасля смерці Максіма ў першым пісьме, якое паслаў Адам Ягоравіч Аляксею Максімавічу на Капры пасля вялікага перарыву ў перапісцы, бацька пацікавіўся, ці не пасылаў сын Максім сваю кнігу Горкаму. Максім Горкі адказаў лаканічна: «Максім не пісаў мне і кнігі сваёй не прысылаў».

Пачатак літаратурнай дзейнасці Максіма Багдановіча прыпадае на час, калі беларускае слова ў перыяд рэвалюцыі 1905—1907 гадоў толькі прабівала сабе шлях на

старонкі друку. У 1905 годзе мінская руская прагрэсіўная газета «Северо-Западный край» 15-га мая друкуе першы верш Янкі Купалы «Мужык» на беларускай мове.

Жылі Багдановічы далёка ад Беларусі, у сям'і гаварылі па-руску. Праўда, Адам Ягоравіч бачыць уплыў на Максіма самога ўкладу сям'і і цесна з ёю звязаных сем'яў дзвюх яго сясцёр — Гапановічаў і Галаванаў, таксама чыста беларускіх, якія так зрасліся, што, па сутнасці, прадстаўлялі адну сям'ю ў трох розных кватэрах і былі своеасаблівай беларускай калоніяй у Ніжнім Ноўгарадзе. «На чужыне сваё роднае так жыва ўспамінаецца і цэніцца,— пісаў А. Багдановіч.— Сястра Магдаліна, носьбіт традыцый нашага роду, жыла і вяла сваю сям'ю так, як гэта рабілі яе маці і бабуля: яна захоўвала і шанавала ўсе нашы звычаі і абрады, спраўляла «дзяды, каляды, масленіцу» і «вялікадні» і інш., як гэта рабілі продкі... Максім увесь вольны час праводзіў у цёткаў у гульнях і забавах са сваімі дваюраднымі братамі і сёстрамі. Тут жа ён чуў і беларускую казку, і беларускую песню... І хоць у сям'і панавала руская мова, але пачуцці, густы, схільнасці, звычкі, перажыванні былі ў карані, у аснове беларускія».

Максім вельмі любіў людзей. Радзіма заўсёды атаясамлівалася ў яго са шчаслівым маленствам, з вобразам маці, якую ён памятаў клапатлівай, добразычлівай, любячай і вясёлай. Народ яго радзімы гаварыў на беларускай мове. Ён пачаў пісаць па-беларуску, бо гэтая мова была матчынай мовай, блізкай яго сэрцу. «Яго заняткі беларускай ішлі зусім непрыкметна для мяне і акружаючых; па крайняй меры, я яго не штурхнуў на гэтую дарогу, але, зразумела, і не перашкаджаў»,— пісаў бацька.

Першым друкаваным творам Максіма Багдановіча было лірычнае апавяданне «Музыка», апублікаванае ў 1907 годзе ў газеце «Наша ніва» (за 6 ліпеня). З таго часу і пачынаецца бурная творчая дзейнасць паэта. Ужо ў гэтым творы шаснаццацігадовы юнак выказаў сваё кра-

да: прызначэнне мастацтва ён бачыў у служэнні народу. Музыка, які хадзіў па свеце і будзіў народ ад цяжкага сну сваім граннем, памёр. Але памяць аб ім жыве «...і с-паміж таго народу, катораму ён калісь граў, выйдучь дзесяткі новых музыкаў і граннем сваім будучь будзіць людзей к свету, праўдзе, брацтву і свабодзе».

Паэт бліскачага таленту, Максім Багдановіч пакінуў нам класічныя ўзоры грамадзянскай, філасофскай, інтымнай і пейзажнай лірыкі, эпічных і лірычных твораў, напісаных па народных матывах. Максім Багдановіч узбагаціў беларускую літаратуру мастацкімі перакладамі вершаў Пушкіна, Гарацыя, Авідзія, Шылера, Гейнэ і інш. Выхаваны на лепшых узорах рускай класічнай і сусветнай літаратуры, М. Багдановіч развіваў у беларускай літаратуры прынцыпы рэалізму і народнасці. Вялікую ўвагу звяртаў аўтар на распрацоўку розных паэтычных жанраў. Сваю ролю ў развіцці беларускай літаратуры паэт фармулюе вельмі сціпла: «...Мая творчасць была накіравана галоўным чынам на расшырэнне кола тэм і форм беларускай паэзіі».

Час — суровы, але справядлівы суддзя. Постаць Максіма Багдановіча адкрываецца перад намі ўсё паўней. Пра Багдановіча пішуць і паэты, і празаікі, і літаратуразнаўцы. Вядомы беларускі празаік Іван Мележ адзначаў: «Гэта быў без перабольшання магутны талент. Ёсць нешта лермантаўскае — па сіле таленту — у творчасці нашага выдатнага песняра. Па-лермантаўску багатае, гарачае думкамі, пошукамі і яго кароткае жыццё...»

А сучасны паэт і празаік Міхась Стральцоў ставіць Максіма Багдановіча побач з Купалам і Коласам, якія разам з Багдановічам складаюць, на думку Стральцова, «паэтычную крону» беларускай літаратуры. «Купала, Колас і Багдановіч — гэта паэтычны трохкутнік, кожная з вяршынь якога паказвае ў будучыню і кідае праекцыю на яе. Гэта тры вымярэнні, на якіх пабудаваны свет нашай літаратуры. Гэта аснова асноў і пачатак усіх пачат-

каў. Вось чаму мы заўсёды будзем вяртацца да іх, трох выдатных песняроў, вяртацца, каб ісці наперад. Ісці наперад — гэта таксама іхні завет новым аратаям і сейбітам роднай літаратурнай нівы».

Дамінуючай тэмай паэтычнай творчасці Багдановіча з'яўляюцца думы аўтара пра лёс беларускага народа. У вершах «Краю мой родны!» (1909), «3 песняў беларускага мужыка» (1909), «Пан і мужык» (1912) і інш. паэт малюе цяжкае жыццё простага народа ва ўмовах царскай Расіі. Праўдзіва паказваў ён жабрацтва і прыгнечанасць сялянства ў дарэвалюцыйнай беларускай вёсцы

Краю мой родны! Як выкляты богам —
Столькі ты зносіш нядолі.
Хмары, балоты.. Над збожжам убогім
Вецер гуляе на волі.

Поруч раскідалісь родныя вёскі,
Жалем сціскаюцца грудзі! —
Бедныя хаткі, таполі, бярозкі,
Усюды панурыва людзі...

Шмат што зрабілі іх чорныя рукі,
Вынеслі моцныя спіны;
Шмат іх прымусілі выцерпець мукі
Пушчы, разлогі, нізіны.

Кінь толькі вокам да гэтага люду —
Сціснецца сэрца ад болю:
Столькі пабачыш ты гора усюды,
Столькі нуды без патолі.

У гутарках-казках аб шчасці, аб згодзе
Сэрца навін не пачуе.
Сціснула гора дыханне ў народзе,
Гора ўсюды пануе.

Хваляй шырокай разлілася, як мора,
Родны наш край затапіла...
Брацця! Ці зможам грамадскае гора?
Брацця! Ці хваце нам сілы?!

Марыя Апазасўна і Адам Ягоравіч Багдановічы са сваімі сынамі. Гродна.

Паэт-рэаліст Максім Багдановіч з самага пачатку сваёй творчасці паказваў паднявольнае жыццё працоўных дарэвалюцыйнай Беларусі. Вялікае месца ў яго паэзіі заняў лірычны вобраз мужыка. Селянін у паказе Максіма Багдановіча і цяжка пакутуе ад беззямелля, бяспраўя, цемнаты, і ўжо ўсведамляе, хто віноўнік яго пакут, супраць каго яму трэба змагацца. Мужык у Багдановіча бацьчыць бездань паміж сабой і панамі, і яго не палохае развязка, бо ён упэўнены ў сваёй праваце і сіле.

Я хлеба ў багатых прасіў і маліў,—
Яны ж мне каменні давалі;
І тыя каменні між імі і мной
Сцяною вялізнаю ўсталі.

Яна усё вышэй і вышэй расце
І шмат каго дужа лякае,
Што ж будзе, як дрогне, як рухне яна!
Каго пад сабой пахавае!

З выключнай сілай паказаў паэт падзел на багатых і бедных у вершы «Мяжы»:

Глядзі: па ўсёй зямлі святой
Шырокай хваляй залатой
Без краю блішча збожжа мора,
Цвітуць лугі, шумяць лясы...

Так многа ёсць паўсюль багацтва і красы,
А людзі нішчацца ў голадзе, у зморы
Ад беднаты, ад цемнаты,
Бо скрозь — мяжы, бо скрозь — платы.

Максім Багдановіч верыў, што ў 1905 годзе «зварушаны нарэшце дух народны бясплодна не згасне». Вера ў непазбежнасць рэвалюцыі, вера ў народ надавалі яму сілы. Паэт заклікаў ісці ў рэвалюцыю, бо свабоду дасць толькі яна.

Рушымся, брацця, хутчэй
У бой з жыццём, пакідаючы жах,

Крыкі пужлівых людзей
Не стрымаюць хай бітвы размах...

[«Рушымся, брацця, хутчэй...»]

Такія ж матывы гучаць у вершах «Нашых дзедаў душылі абшары лясоў...»; «Не бядуй»:

Не бядуй, што хмары
Сонца свет схавалі.
Нарадзіцца мусіць
Бура з гэтых хмар.

[«Не бядуй»].

Творчасць Максіма Багдановіча глыбока аптымістычная, ён ні на мінуту не сумняваўся ў тым, што прыйдзе ясны сонечны дзень для працоўнага беларускага народа:

Не згасла сонца! Сонца гляне,
Усіх падыме ада сна.
Ён, гэты дзень, яшчэ настане,—
І ачуняе старана!

[«Кінь вечны плач свой аб старонцы...»]

Паэт глыбока вывучаў гісторыю роднага беларускага народа. Ведаць гісторыю — адзін з заветаў Максіма Багдановіча. У сваіх творах на гістарычныя тэмы паэт напамінаў беларускаму народу «аб прадзедах сваіх, аб горы, радасцях і аб прыгодах іх». Ён пісаў вершы аб беларускім першадрукары Францыску Скарыне («Безнадейнасць»), пра старажытных летапісцаў («Летапісец») і перапісчыкаў («Перапісчык»), пра старажытныя рукапісныя кнігі («Кніга»).

Перад намі паўстае вобраз летапісца, які пакінуў нам сведчанні пра мінулае Беларусі:

Душой стаміўшыся ў жыццёвых цяжкіх бурах,
Свой век канчае ён у манастырскіх мурах.
Тут ціша, тут спакой,— ні шуму, ні кляпот.
Ён пільна летапіс чацвёрты піша год

І спісвае усё ад слова і да слова
З даўнейшых граматак пра долю Магілёва...

【«Летапісец»】

У вершы «Слуцкія ткачыхі» (1912) паэт паказвае час прыгону на Беларусь. Дзяўчаты ад цямна да цямна ткуць залатыя паясы па персідскіх узорах, але рукі іх мімаволі замест дадзенага ім узору ткуць узор роднага васілька.

Ад родных ніў, ад роднай хаты
У панскі двор дзеля красы
Яны, бяздольныя, узяты
Ткаць залатыя паясы.

І цягам доўгія часіны,
Дзявочыя забыўшы сны,
Свае шырокія тканіны
На лад персідскі ткуць яны.

А за сцяной смяецца поле,
Зіе неба з-за акна,—
І думкі мкнуцца мімаволі
Туды, дзе расцвіла вясна;

Дзе блішча збожжа ў яснай далі,
Сінеюць міла васількі,
Халодным срэбрам ззяюць хвалі
Між гор ліючайся ракі;

Цямнее край зубчаты бора...
І тчэ, забыўшыся, рука,
Заміж персідскага узора,
Цвяток радзімы васілька.

Гэты верш — адзін з класічных вершаў Максіма Багдановіча. У ім выказана шчырая любоў паэта да простага народа, боль за яго крыўду, пакуты і бяспраўе, глыбокая павага да яго таленту.

М. Багдановіч першы ў беларускай літаратуры пісаў пра дарэвалюцыйны горад. Вільня ўразіла яго кантрастамі: ён бачыць цесныя і ціхія вулачкі са старажытнымі вежамі, з гатычнай архітэктурай і побач — новую мітуслі-

вую Вільню напярэдадні першай сусветнай вайны з вулічным натоўпам, стракатымі вітрынамі, з крамамі, ламбардамі, банкамі і з людскім горам:

І места, дзе няма прастора
Дзеля прыроды буйных сіл,
Прабіла сцэжку мору гора...

«На глухіх вулках — ноч глухая...»

Аўтар захапляўся рытмам гарадскога жыцця, выразна паказваючы разам з тым буржуазныя рысы горада. Як мастак, ён уражаны сярэдневяковай архітэктурай старой часткі Вільні, якая з'яўляецца помнікам мінулым вякам.

Вулкі Вільні зіяюць і гулка грывяць!
Вір людскі скрозь заліў паясы тратуараў,
Блішчаць вокны, ліхтарні ўгары зіхацяць,
І гараць аганьком вочы змучаных твараў!
А завернеш у завулак — ён цесны, крывы,
Цёмны шыбы глухіх, старасвецкіх будынкаў;
Між каменнямі — мох і сцяблінкі травы,
І на вежы, як круглае вока савы,
Цыферблат — пільны сведка мінулых учынкаў.

Максім Багдановіч вельмі тонка адчуваў прыгожае і ў чалавеку, і ў мастацтве, і ў прыродзе. Выдатная готыка віленскага касцёла святой Ганны пакідае ў яго душы пацупці гармоніі, згоды паміж чалавекам і прыродай.

Гораду, яго сучаснаму і мінуламу абліччу прысвечаны вершы «Вулкі Вільні зіяюць і гулка грывяць...», «У Вільні» (санет), «За дахамі места памеркла нябес пазалота...», «На глухіх вулках — ноч глухая...» і «Завіруха». Усе гэтыя вершы аб'яднаны ў цыкл «Места».

Тонка адчуваў, моцна любіў паэт прыроду і захапляўся яе красой. Асноўны матыў пейзажнай лірыкі Максіма Багдановіча — раскрыццё ўнутранага свету чалавека на ўлонні прыроды.

Цёплы вечар, ціхі вецер, свежы стог,
Улажылі спаць мяне вы на зямлі.
Не курыцца светлы пыл усцяж дарог,

У небе месяца праглянуў бледны рог,
У небе ціха зоркі расцвілі.

Знічка коціцца агністаю слязой,
Прашумела мякка скрыдламі сава;
Бачу я, з прыродай зліўшыся душой,
Як дрыжаць ад ветру зоркі нада мной,
Чую ў цішы, як расце трава.

Пейзажныя вершы заўсёды вельмі ярка выказваюць
настрой паэта. У зімні марозны вечар ён адчувае сябе
бездэрым, поўным маладых сіл.

Здароў, марозны, звонкі вечар!
Здароў, скрыпучы, мяккі снег!
Мяцель не вее, сціхнуў вецер,
І волен лёгкіх санак бег.

«Ціха па мяккай траве сінявокая ноч прахадзіла...»
Хто, акрамя Максіма Багдановіча, здолен так проста і па-
этычна сказаць пра кароткую летнюю ноч?!

Паэт тонка ўлоўлівае гукі прыроды, яны зліваюцца
для яго ў цудоўную сімфонію.

Па-над белым пухам вішняў,
Быццам сіні аганёк,
Б'ецца, ўецца, шпаркі, лёгкі
Сінякрылы матылёк.

Навакол усё паветра
У струнах сонца залатых,—
Ён дрыжачымі крыламі
Звоніць ледзьве чутна ў іх.

І ліецца хваляй песня,—
Ціхі, ясны гімн вясне.
Ці не сэрца напявае,
Напявае яго мне!

Песня рвецца і ліецца
На раздольны, вольны свет.
Але хто яе пачуе?
Можа, толькі сам паэт.

Вершы Максіма Багдановіча вельмі музычныя, таму на словы яго пісалі творы многія кампазітары.

Паэзія Максіма Багдановіча — гэта арганічнае пранікненне ў духоўны свет чалавека, у яго думы і пачуцці. Асабліва любіў паэт апяваць маладосць з яе рамантычнымі марамі, з яе адкрытым сэрцам. І заўсёды жадаў ён, каб век малады быў поўны светлымі днямі.

Вялікае месца займае ў творчасці паэта і інтымная лірыка. Раманс Максіма Багдановіча «Зорка Венера» стаў шырока вядомай, любімай народнай песняй.

Зорка Венера ўзышла над зямлёю,
Светлыя згадкі з сабой прывяла...
Помніш, калі я спаткаўся з табою,
Зорка Венера ўзышла...

Некаторыя з лірычных вершаў носяць аўтабіяграфічны характар. Цыкл паэм «Мадонны» і нямала вершаў прысвяціў паэт Ані — Ганне Какуевай. Нягледзячы на трагедыю асабістага лёсу (Максім добра ведаў, што дні яго злічаны), нават яго інтымная лірыка светлая, без роспачы. У адным з вершаў, прысвечаным Ані, ён пісаў:

Учора шчасце толькі глянула нясмела,—
І развеяліся хмары змрочных дум.
Сэрца чулае і млела, і балела,
Радасць душу мне шчаміла, быццам сум.

Усё жыццё цяпер, як лёгкая завяя,
Кнігу разгарнуў — а не магу чытаць,
Як зрабілася, што пакахаў цябе я,—
Хіба знаю я! Ды і нашто мне знаць!

У вершы «Четверной акростих», напісаным на рускай мове, Максім Багдановіч пісаў:

Ах, как умеете Вы, Анна,
Не замечать, что я влюблен.
Но все же шлю я Вам не стон,
А возглас радостный: осанна!

І толькі зрэдку праяўляецца боль паэта:

Больш за ўсё на свеце жадаю я,
Каб у мяне быў свой дзіцёнак —
Маленькая дачушка-немаўляшка,
Аня Максімаўна,
Такая прыгожанькая,
Цёпленькая, мокранькая,
З чорнымі валосікамі і броўкамі,
З цёмна-карымі вочкамі,
А ручкі, як перацягнутыя ніткамі.
Зусім такая, як Вы,
Калі Вы былі маленькай дзяўчынкай.

Успамінам пра Аню і яе сяброў, пра іх сустрэчы і вя-
сёлыя гульні прысвяціў паэт сваю паэму «Вераніка».

Максім Багдановіч — паэт шырокіх філасофскіх аба-
гульненняў. Адзін з яго любімых вобразаў — вобраз ма-
донны. Ён звяртаўся да яго ў вершы «У вёсцы» і паэме
«Вераніка», аб'яднаных у цыкл «Мадонны», у некаторых
іншых вершах, у апавяданні «Мадонна». Вераніцы, герай-
ні аднайменнай паэмы, М. Багдановіч надаў рысы «вы-
сокай красы» мадонны. Паэт малюе яе чалавекам вялі-
кай душы, бачыць у ёй ідэал хараства і дабраты, чала-
вечай прыгажосці. Яна — зліццё дзявочай чысціні і пры-
гажосці мацярынства.

І прад высокую красою,
Увесь зачараваны ёй,
Скланіўся я душой маёй,
Натхнёнай, радаснай такою,
А ў сэрцы хораша было,
Там запалілася цяпло.

Рысы Мадонны паэт убачыў у простаай вясковай дзяў-
чыцы, «ўпэцканай і хілай, і худой», што суцяшала на-
палоханага малога.

Дзяўчынка к хлопчыку нагнулася і, слёзкі
Сціраючы яму, штось пачала казаць,
Каб заспакоіць плач — зусім як быццам маць,
І саліваліся ў жывы абраз ядыны
Той выгляд мацеры ды з воблікам дзяўчыны,

Дзіцячым, цененькім; і ў гэты час яна,
Здавалася, была аж да краёў паўна
Якойсь шырокаю, радзімаю красою,
І, помню, я на міг пахарашэў душою.

[«Вёска»]

Вершы паэта гучаць гімнам мацярынству, красе і дабраце жанчыны.

Максім Багдановіч надаваў вялікае значэнне ролі мастацтва і літаратуры ў жыцці чалавека. Таму, на яго думку, паэт павінен быць вельмі патрабавальным да сваёй творчасці.

Ведай, брат малады, што ў грудзях у людзей
Сэрцы цвёрдыя, быццам з камення
Разаб'ецца аб іх слабы верш заўсягды,
Не збудзіўшы святога сумлення.

Трэба з сталі каваць, гартаваць гібкі верш,
Абрабціць яго трэба з цяпеннем.
Як ударыш ты ім,— ён, як звон, зазвініць,
Брызнуць іскры з халодных каменняў.

[«Песняру»]

У Вільні ў 1913 годзе выйшаў адзіны зборнік Максіма Багдановіча «Вянок». Паэт аб'яднаў свае вершы ў некалькі тэматычных цыклаў — «У зачарованым царстве», «Згукі бацькаўшчыны», «Старая Беларусь», «Места», «Думы», «Вольныя думы», «Старая спадчына», «Мадонны», «Каханне і смерць».

«Вянок» выдаваўся з вялікімі цяжкасцямі. Пра гэта сведчыць перапіска Багдановіча з супрацоўнікамі рэдакцыі газеты «Наша ніва». У пільме 1913 года моцна хворы ў той час паэт пісаў, што выданню кніжкі, галоўным чынам, перашкаджае недахоп грошай: сам ён не зарабляў, у бацькі прасіць, дык ён многа даць не можа, «бо жыве ад 20-га да 20-га, да таго ж і вінен шмат каму. Але вось што: калі я ачуняю, дык паспрабую заняць пад кніжку ў розных сваіх знаёмых грошы. Значыцца, пра-

дасца колькі сот экзэмпляраў яе, Вы мне надашлеце тыя грошы. Другое, Вы мне не шліце аўтарскіх экзэмпляраў, я іх куплю і куплю шмат».

У кнігу «Вянок» увайшла невялікая частка таго, што напісаў Багдановіч, але яна выключна цэльная і добра перадае светапогляд аўтара. Сучасны беларускі паэт Максім Лужанін так ацаніў зборнік Максіма Багдановіча: «Багдановічаўскі «Вянок» здаецца неперасягнутым узорам цэльнасці лірычнай кнігі. Кніга чытаецца так, як быццам мае яна своеасаблівы лірычны сюжэт. З кожным новым вершам паэт усё глыбей і паўней раскрывае свет, змешчаны ў сабе, свет, які акружае яго рэальна, і свет, што існуе толькі ва ўяўленні».

Пісаў Максім Багдановіч і аповяданні. Як і вершы, яны кароткія, адточаныя, завершаныя. Асабліва цікавыя аповяданні, у якіх пісьменнік выказвае свае эстэтычныя погляды. Гэта: «Музыка» (1907), «Апокрыф» (1913) «Аповяданне аб іконніку і залатару...» (1914), «Шаман» (1914), «Мадонна» (1913), «Сон-трава» (1913).

Аповяданне «Марына» (1914) аўтабіяграфічнае, яно цесна звязана з паэмай «Вераніка» і вершамі, прысвечанымі Ані — Ганне Какуевай. У ім падзеі перанесены з Яраслаўля ў Вільню, і пісьменнік упершыню называе поўнае імя Ані. Напісанае ў мінуты душэўнага болю, аповяданне вельмі асабістае. Таму, відаць, Багдановіч і не друкаваў яго. Яно было апублікавана пасмяротна з аўтаграфу.

Уся літаратурная дзейнасць Максіма Багдановіча была выключна мэтанакіраванай. Задачу, якую паставіў перад сабой гэты ўлюбёны ў свой народ і родную прыроду юнак, можна назваць, па словах яго бацькі, проста дзёрзкай. Жывучы па-за Беларуссю, без усякай падтрымкі акаляючых яго людзей, Максім Багдановіч задаўся мэтай стаць беларускім паэтам і сваёй творчасцю садзейнічаць плённаму развіццю беларускай культуры. У час, калі беларуская мова была ў заняпадзе, Багдано-

віч імкнуўся давесці, што на гэтай мове можна выказаць самыя тонкія адценні думак і перажыванняў чалавека. Каб пераканаць у гэтым, ён перакладаў на беларускую мову выдатных паэтаў свету — Гарацыя, Авідзія, Пушкіна, Шылера, Гейнэ, Верлена і іншых. Максім Багдановіч горача марыў аб тым часе, калі беларуская літаратура як роўная ўстане поруч з выдатнымі літаратурамі свету і ўнясе свой нацыянальны ўклад у сусветную літаратуру. Таму ўсе свае сілы ён накіраваў на тое, каб пашырыць гарызонты і павысіць якасць беларускай паэзіі. З гэтай мэтай ён выбіраў цяжкія, вытанчаныя формы — санеты, трыялеты, рандо і іншыя.

Былы загадчык літаратурнага аддзела рэдакцыі яраслаўскай газеты «Голос» М. Агурцоў прыводзіць наступныя словы М. Багдановіча: «За беларускай мовай не хочучь прызнаць самастойнасці і самабытнасці. Не хочучь дапусціць і думкі, што на гэтай мове можна выказаць усе рухі чалавечай душы і даць любую літаратурную форму. Я сваёй кніжачкай («Вянок») хацеў паказаць, што ўсё гэта магчыма. А для гэтага трэба было беларускую мову паставіць побач з еўрапейскімі мовамі».

Усё, што пісаў Максім Багдановіч, ён пісаў, думаючы пра будучыню народа. Вельмі ярка ахарактарызаваў асноўную накіраванасць творчасці паэта наш выдатны празаік Кузьма Чорны: «Шчасце свайго народа ён (М. Багдановіч) бачыў у выхадзе яго на шырокую арэну агульначалавечай гісторыі. Як роўны з роўнымі, беларускі народ мысліўся ім сярод усіх іншых народаў, і ў гэтым галоўным матыве яго творчасці. У гэтым глыбока нацыянальнае значэнне паэзіі Максіма Багдановіча...»

«...НИКОЛІ НЕ ПОЙДЗЕ ЧЫСЦІЦЬ БОТЫ КАПІТАЛУ»

Максім Багдановіч быў першым прафесійным беларускім літаратурным крытыкам. Ён вітаў маладую беларускую літаратуру, «мужыцкую» па свайму паходжанню і зместу, і высока ацаніў паэзію Я. Купалы і Я. Коласа, украінскага кабзара Тараса Шаўчэнкі. Ужо ў першым сваім артыкуле пра беларускую літаратуру «Глыбы і слаі» (1911) Максім Багдановіч здолеў паказаць самыя характэрныя рысы творчага почырку Янкі Купалы, падышоў да ацэнкі літаратурных з'яў вельмі строга, з высокай меркай вопыту сусветнай літаратуры.

Багдановіч пісаў: «...Талент Купалы ўзрастае, пашырае круг сваіх тэм і ўжо не галосіць (ці — лепей — не толькі галосіць), а ўжо павявае смеласцю, жыццёвай сілай і пагардай. Гэтая перамена зместу адбілася і на форме вершаў Купалы, асабліва на іх важнейшым, усё ажыўляючым нерве — моцна забіўшым рытме. Буйны, шпаркі, ён падмывае, захапляе чытача, гіпнатызуе яго, не дае апамятацца, затрымацца і нясе яго ўсё далей і далей... Каб задаволіць яго разгон, канцы строк аж звіняць, з'яўляюцца рыфмы і пасярэдзіне верша, нават словы да яго падбіраюцца зычныя, моцныя; а калі ў моме сталеццямі гнуўшагася беларускага народа не хапае

іх, дык Купала ўжывае новыя, выкаваныя ім самім: ні ў жаднага нашага паэта няма такога багатага слоўніка, як у Купалы».

У аглядзе беларускай літаратуры за 1911—1913 гады «За тры гады» (1913) М. Багдановіч характарызуе і творчасць Якуба Коласа, гаворачы, што другі выдатны паэт Якуб Колас — пісьменнік спакойны, просты і заўсёды можна быць упэўненым у вартасці яго твораў. Верш яго ўсебакова абдуманы і добра апрацаваны. Паэт заўсёды піша пра Беларусь, і тое, што піша, прасякнута шчырым спачуваннем да яе гаротнай долі. «З таго, што было надрукавана ў апошнія тры гады, асабліваю ўвагу звяртаюць на сябе (апрач дробных вершаў) вершы-аповяданні «Леснікова пасада» (раздзел з паэмы «Новая зямля») і першы з двух, змешчаных у № 2 «Маладой Беларусі» («Батрак»). Ёсць у іх, беззаганных па форме, і прыгожыя параўнанні, і шчырае чуццё, і ўменне самымі простымі спосабамі даць жывы і дакладны вобраз жыцця».

У артыкуле «Глыбы і слаі» Максім Багдановіч падкрэслівае дэмакратычны характар беларускай літаратуры, якая вырасла з нізоў. «Наша пісьменнасць, — кажа ён, — неразвітая і каравая, але вялікім пачуццём напоўнена ўсё яе цела, не на грашовых справах трымаецца яна і ніколі не пойдзе чысціць боты капіталу».

І ў паэтычных, і ў літаратуразнаўчых працах М. Багдановіча адчуваецца яго клопат аб развіцці беларускай літаратуры. У 1915 годзе піша ён артыкул «Забыты шлях», прысвечаны пытанням развіцця беларускай народнай культуры. Кожная развітая літаратура, на думку Багдановіча, мае нацыянальныя асаблівасці. Кожная літаратура абавязкова выказвае склад характару, думкі і пачуцці свайго народа. І беларусы павінны ўкласці што-небудзь сваё ў скарбніцу сусветнай культуры, «каб уліць у нашу паэзію свежыя сокі, каб стаць бліжэй да душы роднага народа, лепей наталіць яе духоўную смагу і сапраўды ўзяцца за вялікую працу: развіццё беларускай народнай

культуры». Каб літаратура і мастацтва сталі народнымі па зместу і форме, трэба, на думку аўтара, глыбока вывучаць наогул многавяковую творчасць свайго народа.

Але, вызначаючы гэты асноўны шлях развіцця роднай культуры, Максім Багдановіч папярэджвае, што кожная нацыянальная літаратура не можа плённа развівацца, не выкарыстоўваючы вопыт сусветнай культуры. Намагаючыся стварыць нашу паэзію шчыра беларускай і мовай, і духам, і складам твораў, мы зрабілі б вялікую памылку, зазначае Багдановіч, каб перасталі вывучаць лепшыя ўзоры сусветнай паэзіі. Мы абавязаны выкарыстаць тое, што сотні народаў на працягу тысячагоддзяў збіралі ў скарбонку сусветнай культуры. М. Багдановіч папярэджвае і ад другой крайнасці: нельга браць толькі чужое, не развіваючы свайго. Гэта калечыць народную душу. «Да таго ж адны жабракі могуць праз усё жыццё толькі браць. Трэба ж і нам, беручы чужое, калі-нікалі даць нешта сваё».

Горача вітаючы парасткі развіцця нацыянальных літаратур народаў Расіі, гаворачы аб неабходнасці развіваць нацыянальныя традыцыі кожнай літаратуры, Багдановіч спыняў увагу на ролі рускай культуры ў гэтым працэсе. У рэцэнзіі на зборнік «Отечество» паэт пісаў: «Мы маем яшчэ адзін магутны фактар, які згуртоўвае разнародныя плямёны Расійскай імперыі, іменна рускую культуру. Яе адбітак ляжыць на духоўнай творчасці любога народа Расіі, яна з'яўляецца для іх агульнай глебай, збліжаючы змест іх культур, іх ідэйных і літаратурных плыняў».

Максім Багдановіч звяртаў вялікую ўвагу на пашырэнне ў нашай літаратуры тэматычнай, жанравай і стылявой разнастайнасці. З гэтай мэтай ён не толькі сам ужываў у сваёй паэтычнай практыцы самыя розныя жанры, але распрацоўваў гэтае пытанне і ў артыкулах. У 1911 годзе ён піша спецыяльны «тэарэтычна-гістарычны нарыс» аб жанры санета («Санет»). Пытаннем дасле-

давання верша Тараса Шаўчэнкі прысвечаны артыкул «Краса і сіла», апублікаваны на рускай мове ў часопісе «Украинская жизнь» за 1914 год.

Гэты артыкул прыцягнуў пільную ўвагу літаратуразнаўцаў. На аснове аналізу паэзіі Тараса Шаўчэнкі Багдановіч робіць вывады, што ў асобе Шаўчэнкі сусветная літаратура мае паэта з вершам меладычным і прыгожым, паэта, які прыгажосць сваіх твораў будаваў не на б'ючых у вочы сродках паэтычнага ўздзеяння, а наадварот, на сродках найбольш тонкіх — асанансах, алітэрацыях, унутраных рыфмах. Далей М. Багдановіч падкрэслівае, што ўсё гэта ўзаемна абумоўлівалася адно адным і папаўняла адзін аднаго, ствараючы ў агульнай складанасці строга вытрыманы і гарманічны мастацкі стыль.

М. Багдановіч гаворыць, што стыль Тараса Шаўчэнкі з'яўляецца адначасова нацыянальна-ўкраінскім, а паэзія кабзара ўрасла ва ўкраінскую народную паэзію і дайшла ў некаторых узорах да поўнага атаясамлення з ёю.

Сучасныя ўкраінскія даследчыкі літаратуры адзначаюць, што гэты артыкул Багдановіча быў першай спробай у шаўчэнказнаўстве прааналізаваць форму паэтычных твораў кабзара. Вельмі высокую ацэнку, па ўспамінах Якуба Коласа, даў гэтаму артыкулу Карней Чукоўскі.

У другім артыкуле «Памяці Шаўчэнкі», надрукаваным да стагоддзя з дня нараджэння Тараса Шаўчэнкі, Максім Багдановіч пісаў аб значэнні творчасці кабзара: «Шаўчэнка гаворыць так, як народ яшчэ і не гаварыў, але як ён гатовы быў ужо загаварыць і толькі чакаў, каб з асяроддзя яго знайшоўся творца, які б авалодаў яго мовай і яго тонам; і ўслед за такім творцай дакладна гэтак жа загаворыць і ўвесь народ і скажа аднагалосна: гэта маё».

Інтэрэсы Багдановіча-крытыка шырокія. Яго цікавіць літаратура свету. Ён піша артыкулы і рэцэнзіі пра Ламаносава («Паэзія геніяльнага вучонага»), Пушкіна, Лермантава («Адзінокі»), Рылеева, Адоеўскага, Някрасава, Чэхава, Брусава, Пляханова, Дрожжына, А. К. Талстога,

Максім Багдановіч. 1909 г.

Франко, Самійленку, Тагора, Гацье і іншых пісьменнікаў.

26 красавіка 1912 года Максім Багдановіч паслаў Валерыю Брусава паштоўку за подпісам: «З павагай невядомы Вам М. Багдановіч». У ёй паэт паведамляў Брусава аб тым, што, чытаючы зборнік прытчаў і навел «Гюлістан» персідскага паэта, класіка персідскай і таджыцкай літаратуры Мусліхідзіна Саадзі (1184—1291), ён сустраў наступныя радкі: «Помню, у ранейшыя часы я і сябар мой жылі, быццам два міндальныя арэхі ў адной шкарлупіне». Такі ж вобраз ёсць і ў канцы верша А. С. Пушкіна «Перайманне арабскага» («Мы якраз як дваіны арэшак пад адной шкарлупінай»).

М. Багдановіч робіць вывад, што, прымаючы пад увагу знаёмства Пушкіна з творамі Саадзі (эпіграф «Бахчысарайскага фантана», паўтораны ў апошняй главе «Яўгенія Анегіна»), можна меркаваць, што крыніца пушкінскага верша або, больш верна, данага вобраза — Саадзі. Аднак далей М. Багдановіч заўважае, што астатнія часткі параўноўваемых твораў не супадаюць... Адказ В. Брусава да гэтага часу невядомы. Але, відаць, Брусаў параўнаў Багдановічу напісаць на гэту тэму артыкул і адаслаць у рэдакцыю петраградскага перыядычнага зборніка «Пушкін і яго сучасныя. Матэрыялы і даследаванні». У выпуску 28-м гэтага выдання ў 1917 годзе апублікаваны артыкул Максіма Багдановіча аб Пушкіне і Саадзі пад назваю «Дзве заўважкі аб вершах Пушкіна». У другой заўважцы Максім Багдановіч публікуе цікавыя паралелі ў беларускай песеннай творчасці да пушкінскага «Узніка», дзе спрабуе вызначыць, што было раней: пушкінскі верш, які стаў песняй, альбо чыста народная песня, якую як матэрыял для верша выкарыстаў паэт. Гэты артыкул быў змешчаны ў зборніку побач з працамі выдатных рускіх пушкіністаў Б. Мадзалеўскага, Б. Тамашэўскага і іншых.

М. Багдановіч быў майстрам кароткай і змястоўнай характарыстыкі. Гэта відаць з рэцэнзіі на «Поўны збор

твораў» Я. Баратынскага. М. Багдановіч піша: «Сярод паэтаў, адначасова з Пушкіным выступаўшых у літаратуры, Баратынскаму па ўсёй справядлівасці належыць першае месца. Паэт, які ўражвае сцісласцю верша, трапнасцю эпітэта, прыгожай афарыстычнасцю зместу, паэт, які прыцягвае да сябе нястомнай работай думкі, заўсёды глыбокай і значнай,— ён занадта доўга быў пісьменнікам для нямногіх. Спадзяёмся, што выдатна выдадзены і агульнадаступны па цане першы том твораў Баратынскага, выпускаемы імператарскай Акадэміяй навук, шырэй расуне граніцы кола яго чытачоў».

Майстэрства М. Багдановіча відаць і з рэцэнзіі на кнігу вершаў французскага паэта і крытыка Тэафіла Гацье «Эмалі і камеі» (1914).

Рэцэнзуючы кнігу Г. Пляханова «Дзённік сацыял-дэмакрата», Максім Багдановіч трапна заўважае, што на сацыялістычную дактрыну Пляханаў у гэтых артыкулах стараецца абапірацца даволі рэдка, і ўласна сацыял-дэмакратычнага ў іх амаль нічога няма. «Гэта жыва і даступна выказаныя думкі разумнага і культурнага чалавека, але і толькі».

Выступаў М. Багдановіч і як публіцыст. Вельмі цікавы яго артыкул «Новая інтэлігенцыя», апублікаваны ў рускім часопісе «Жизнь для всех» у 1914 годзе, прысвечаны нараджэнню «інтэлігенцыі працоўнай, гэта значыць сялянскай і рабочай». Паэт выказаў у артыкуле свой погляд на ролю інтэлігенцыі ў грамадстве і назваў рысы, якія, на яго думку, адрозніваюць інтэлігентнага чалавека. Адных ведаў недастаткова, каб назваць чалавека інтэлігентам, яго погляд абавязкова павінен адпавядаць наступным двум патрабаванням: па-першае, ён павінен мець імкненне да ведаў; па-другое, ён павінен імкнуцца аддаць свае веды на карысць народу. Сутнасцю жыцця інтэлігентнага чалавека павінна быць думка аб лёсе народа, клопат аб яго становішчы. «Так, напрыклад,— заў-

важае Багдановіч,— мы самі падкрэсліваем, што гэта формула пакідае прафесара, які служыць інтарэсам буржуазіі, па-за інтэлігенцыяй і ў той жа час можа ўключыць у яе, скажам, паўпісьменнага рабочага з пэўнай духоўнай загартоўкай».

Разгледзеўшы ў гістарычным плане ролю дваранскай і разначыннай інтэлігенцыі, Максім Багдановіч сцвярджае, што ў пачатку XX стагоддзя буржуазная інтэлігенцыя прагніла ўжо і страціла асноўныя інтэлігенцкія рысы. Але ён не бачыць катастрофы, таму што калі ў гэтай грамадскай групе «струмень інтэлігенцыі пачынае знікаць, то гэта яшчэ не значыць, што Расія апынулася ў безвыходным пункце». Аўтар звяртае ўвагу чытача на тое, што ў ходзе рэвалюцыі 1905—1907 гадоў нарадзілася новая інтэлігенцыя — рабочая і сялянская і за ёй будучае краіны. Іменна ў той час адбываўся шырокі і шматзначны працэс яе росту і фарміравання.

Аўтар заўважае таксама абуджэнне ў выніку рэвалюцыі 1905 года нацыянальна-вызваленчага руху многіх народаў Расіі: «Магчыма далёка не ўсе чытачы ведаюць, што такі рух існуе, напрыклад, нават у якутаў, чарамісаў, чувашоў, кіргізаў, калмыкаў, буратаў, асяцін і многіх плямён, што насяляюць Расію. Ва ўсіх іх ёсць свая мастацкая літаратура, друкуюцца папулярныя кнігі і газеты, гутарковая мова ўзводзіцца ў ступень мовы літаратурнай... Глыбока дэмакратычным з'яўляецца і беларускі рух. Створаная ім літаратура не толькі ідзе амаль выключна ў народ, але і ў значнай ступені з'яўляецца прадуктам дзейнасці самога народа або, дакладней, узніклай у яго нетрах інтэлігенцыі».

У час першай імперыялістычнай вайны паэт выпусціў чатыры навукова-папулярныя брашуры: «Угорская Русь» (1914), «Червонная Русь» (1914), «Братья-чехи» (1914) і «Белорусское возрождение» (1916). Выдадзены яны на рускай мове ў Маскве. Першыя тры былі заўважаны рускім дарэвалюцыйным друкам. Водгукі на іх былі зме-

шчаны ў часопісах «Вестник Европы», «Украинская жизнь», «Русская школа», «Что и как читать детям», «Вестник воспитания» і інш.

Літаратуразнаўчыя і публіцыстычныя артыкулы Максіма Багдановіча здзіўляюць сваёй эрудыцыяй і шырокім поглядам на жыццё. А пісаў іх юнак. Першы артыкул напісаны паэтам у 20 год, апошні — у 25.

«Я НЕ САМОТНЫ, Я КНІГУ МАЮ...»

У кастрычніку 1916 года, скончыўшы ліцэй, Максім Багдановіч прыязджае ў Мінск. Ішла першая імперыялістычная вайна. Праз Мінск цягнуліся патокі бежанцаў. Навокал панаваў голад.

Цяжка хворы паэт жыве на кватэры ў беларускага пісьменніка Змітрака Бядулі. Працаваў Багдановіч у губернскім харчовым камітэце, актыўна ўдзельнічаў у рабоце Камітэта помачы ахвярам вайны.

Нягледзячы на дрэнны стан здароўя, Максім Багдановіч ні на мінуту не спыняў сваёй літаратурнай дзейнасці. Пасля работы ён звычайна ішоў у Пушкінскую бібліятэку, потым працаваў дома да 3—4 гадзін ночы.

Змітрок Бядуля ўспамінаў:

«Канец 1916 года. Мароз. Ноч.

Маленькі садок на маім двары абтрушан снежным цветам. Я стаю на ганку...

Учора гэтай парой Максім доўга жартаваў на двары і смяшыў маіх сясцёр, як малых дзяцей. Сёння ён таксама хацеў выйсці са мной, але нечакана закашляўся.

— Дарагі Змітрок,— сказаў ён.— Вы прабачце мяне. Буду ў хаце сядзець...

Максім дастае са сваёй тумбачкі некалькі кніг, паперу, аловак, чарніла, кладзе на стол гадзіннік, тэрмометр».

Так ён працаваў кожную ноч. А раніцай 3. Бядуля браў тэрмометр, на якім паэт забываў збіваць тэмпературу, і бачыў, што ён паказвае 38 з дзесятымі...

У Мінску Максім Багдановіч піша сваю выдатную паэму «Страцім-лебедзь», верш «Пагоня», апавяданне «Катыш», некалькі артыкулаў.

Маці родная, Маці-Краіна!
Не усцішыцца гэтакі боль...
Ты прабач, Ты прымі свайго сына,
За Цябе яму ўмерці дазволь!..
[«Пагоня»]

Паэма «Страцім-лебедзь» напісана на біблейскую тэму ў духу народна-сказавых традыцый беларускага фальклору. Разгневаны бог за грахі людскія наслаў на зямлю патоп. Толькі старому Ною ён загадаў збудаваць каўчэг і ўзяць на яго па пары «птах і звяроў, каб не звёўся іх род на зямлі». «Горды, моцны птах» Страцім-лебедзь не хацеў плыць да Ноева каўчэга, ён адчуваў сваю вялікую сілу і адважна змагаўся з хвалямі. Але стаі не ўзятых на каўчэг птушак шукалі ратунку і населі на лебедзя.

Дзень ён плавае, другі-трэці дзень,
На чацвёрты стаў прасіць-маліць:
«Вы ўзляціце хоць яа час які,
Выбіваюся з астатніх сіл.
Дайце вы грудзям, гэі, вальней ўздыхнуць!
Дайце вы крылам, гэі, шырэй ўзмахнуць!»
Не паслухалі птахі лебедзя.
Пацямнела ў яго ў вачах,
Крыллі ўрэшце падпаміліся,
Галава ў ваду апусцілася.
І пайшоў на дно мора сіняга
Страцім-лебедзь — моцны, горды птах.

Ад усіх цяпер патомкі ёсць,
Ды няма адных — Страцімавых.

Ганна Какуева.

Першаму прачытаў Максім Багдановіч «Страцім-лебедзя» Змітраку Бядулі. Бядуля пазней успамінаў:

«Праз некалькі дзён, калі «Страцім-лебедзь» быў начыста напісан дробным, бісерным почыркам, Максім чытаў усхваляваным глухаватым голасам. Канцоўку ён прагаварыў надломленым тонам:

Ад усіх цяпер патомкі ёсць,
Ды няма адных — Максімавых.

Ён запнуўся і тут жа паправіўся:

Ды няма адных — Страцімавых.

Змітрок Бядуля быў узрушаны пачутым, але разумеў, што Максім Багдановіч не мог інакш напісаць. Без трагічнасці канцоўкі многае згубілася б у гэтым дасканалым творы, паблэкла б рамантычная героіка вобраза, пададзенага ў класічным стылі.

Аб сваім здароўі Максім Багдановіч клапаціцца не ўмеў. Атрымліваючы ў губернскім харчовым камітэце цукар, сам не піў салодкага чаю. Цукар аддаваў у дзіцячы дом.

Цяжкі стан здароўя, які добра быў вядомы самому паэгу, абумовіў з'яўленне некалькіх вельмі сумных твораў — «Я бальны, бескрылаты паэт...», «Шмат у нашым жыцці ёсць дарог, а вядуць яны ўсе да магілы», «Не куй ты, шэрая зязюля...»

Каля 1912 года Максім Багдановіч напамінае аб тым, што ён «загіне без пары».

Не куй ты, шэрая зязюля,
Сумным гукам у бары;
Мо і скажаш, што я жыці буду,
Але лепш не гавары,

Бо не тое сведчыць маё сэрца,
Грудзі хворыя мае;
Боль у іх мне душу агартае,
Думцы голас падае.

Кажа, што нядоўга пажыву я,
Што загіну без пары...
Прыляці ж тады ты на магілу.
Закувай, як у бары.

Але ў тым і асаблівае таленту Максіма Багдановіча, што, нягледзячы на асабістую трагедыю аўтара, паэзія яго — гімн прыгажосці прыроды, чалавека, гімн каханню.

Маладыя гады,
Маладыя жадання!
Ні жуды, ні нуды,
Толькі шчасце кахання.

Вялікая любоў да народа і глыбокая вера ў яго будучыню давалі сілы смяротна хвораму паэту. У 1915 годзе ён пісаў:

Ты не згаснеш, ясная зараначка,
Ты яшчэ асвеціш родны край.
Беларусь мая! Краіна-браначка!
Устань, свабодны шлях сабе шукай.

У пачатку 1917 года паэт зусім аслаб. Таварышы сабралі грошы і ў лютым адправілі яго ў Крым. Чатыры дні дабіраўся ён да Ялты. Санаторыяў у той час не было. Усе надзеі ўскладаліся на цёплы крымскі клімат. Прыехаўшы на месца, М. Багдановіч зняў пакой «ля сіняй бухты».

Ужо не падымаючыся з ложка, цяжка хворы Максім Багдановіч працаваў над складаннем беларускага буквара, марыў аб красе і каханні.

У Ялце ён напісаў вершы «Набягае яно...», «Пралятайце вы, дні...» і «У краіне светлай, дзе я ўміраю...» У апошнім вершы, напісаным слабеючай рукой, паэт успамінае «Вянок» — кнігу, выдадзеную ў «друкарні пана Марціна Кухты» — аднаго з віленскіх выдаўцоў таго часу. Развітваючыся з жыццём, паэт думае аб пройдзеным жыццёвым шляху. Не, жыццё пражыта недарма.

У меру сіл споўнены абавязак перад народамі: ён пакінуў людзям кнігу сваіх заповітных дум.

У краіне светлай, дзе я ўміраю,
У белым доме ля сіняй бухты,
Я не самотны, я кнігу маю
З друкарні пана Марціна Кухты.

У маі 1917 года Максім Багдановіч піша пісьмо бацьку: «...Добры дзень, стары верабей. Маладому вераб'ю дрэнна. Урач гаворыць так: працэс у правым лёгкім закончаны; яно зарубцавалася, і калі ёсць у ім крыху макроты, месцамі — жорсткае дыханне, то гэта справа трэцяступенная. Але туберкулёз, як звычайна, перайшоў у левае лёгкае і развіваецца таксама, як звычайна, у больш вострай форме, тэмпературы высокія, два разы ішла кроў... Але з-за гэтага кровацячэння з ложка ўжо не ўстаю — аслаб канчаткова. Хутка пачнецца спякота, трэба будзе выязджаць з Ялты, а як у такім выглядзе паедзеш?»

Пісьмо засталася недапісаным і неадасланым. Яно ляжала на крэсле каля ложка разам з перадсмяротным вершам паэта і старонкамі беларускага буквара...

Максім Багдановіч памёр 25 мая 1917 (12 мая па старому стылю) на 26-м годзе жыцця, зусім адзінокім. Бацька ў гэты час быў недалёка, у Сімферопалі, але ён не ведаў, што сыну блага, і не прыехаў да яго.

Усё, што напісаў М. Багдановіч, напісана за 10 гадоў. Толькі дзесяць гадоў творчасці! А колькі зроблена!

Усё жыццё паэта — узор самаадданага служэння мастаку народу. Вядомы ленаградскі літаратуразнаўца і бібліяграф Беркаў у пісьме да беларускага літаратуразнаўцы Ю. Пшыркова пісаў, што ранняя смерць Максіма Багдановіча — гэта нацыянальная трагедыя беларускага народа.

Багдановіч тварыў ва ўмовах змрочнага дарэвалюцыйнага мінулага. Яго натхнёная паэзія стала песняй-прадвесніцай рэвалюцыі. Новы дзень несла народам Расіі Вя-

лікая Кастрычніцкая сацыялістычная рэвалюцыя, да якой
ён не дажыў усяго некалькі месяцаў. Насустрэч гэтаму
дню ляцела песня Максіма Багдановіча:

**Беларусь, твой народ дачакаецца
Залацістага, яснага дня.
Паглядзі, як усход разгараецца.
Сколькі ў хмарках залётных агня...**

У ВЯНОК ПАЭТУ

Максім Багдановіч пахаваны ў Ялце. На магіле яго стаіць сціплы помнік, на якім высечаны словы паэта з яго верша «Санет».

Хоць зернейкі засохшымі былі,
Усё ж такі жыццёвая іх сіла
Збудзілася і буйна ўскаласіла
Парой вясенняй збожжа на раллі.

Пасля вайны беларуская паэтэса Еўдакія Лось пасадзіла ля магілы кіпарыс. Магілу не забываюць беларусы, што адпачываюць у Ялце. Наведваюць яе і жыхары Ялты. Ля помніка ляжаць свежыя кветкі.

Недалёка ад Ялты, у Місхоры, на тэрыторыі санаторыя «Беларусь» на высокім пастаменце стаіць бюст Максіма Багдановіча работы скульптара Заіра Азгура. Помнік гэты адкрыты 25 мая 1957 года.

Помнік М. Багдановічу работы скульптара Вакара будзе пастаўлены ў Мінску каля опернага тэатра, недалёка ад таго месца, дзе ў драўляным доміку ў 1891 годзе нарадзіўся паэт.

Экспазіцыі, прысвечаныя жыццю і творчасці Максіма Багдановіча, ёсць у Дзяржаўным музеі БССР у Мінску, у гродзенскім музеі, горкаўскім і яраслаўскім музеех-архівах, у Ялцінскім літаратурным музеі, у бібліятэцы санаторыя «Беларусь» у Місхоры, у школьным му-

зеі Халопеніцкай школы імя М. Багдановіча і іншых культурных установах.

Максіму Багдановічу прысвечана многа мастацкіх твораў — аповесці, апавяданні, паэмы і асабліва многа вершаў. Амаль у кожнага сучаснага беларускага паэта ёсць вершы, прысвечаныя Максіму Багдановічу. З найбольш буйных твораў можна назваць апавяданне Змітрака Бядулі «Страцім-лебедзь», аповесці Б. Мікуліча «Развітанне» і Б. Бур'яна «Сіняя бухта», паэму А. Бачылы «Хмары над бухтай».

Жыццю і творчасці Максіма Багдановіча прысвечана многа навуковых даследаванняў і папулярных кніг, а таксама артыкулаў у часопісах і газетах. Аналізу яго творчасці прысвечана 7 дысертацый.

Вобраз паэта Максіма Багдановіча натхніў многіх кампазітараў. У Беларускім дзяржаўным оперным тэатры пастаўлена опера Ю. Семянякі «Зорка Венера» на лібрэта паэта Алеся Бачылы, на словы Багдановіча напісалі раманы кампазітары Л. Абеліевіч, М. Аладаў, А. Багатыроў, М. Мацісон, С. Палонскі, А. Туранкоў, Э. Тырманд і іншыя.

Час ідзе, але цікавасць да творчасці Максіма Багдановіча не слабне. Наадварот, вобраз гэтага выдатнага юнака-паэта з часам акрэсліваецца ўсё выразней, і ён сілай свайго паэтычнага даравання, сваім абаяннем пакарае ўсё новыя пакаленні чытачоў.

Эпілог да паэмы «Вераніка» Максім Багдановіч канчае словамі:

**Чым болей сходзіць дзён, начэй,
Тым імя мілае вышэй.**

Чым больш мінае гадоў, тым даражэй, значней становіцца для нас імя выдатнага, любімага сына беларускага народа Максіма Багдановіча.

НАШЧАДКІ МАКСІМА БАГДАНОВІЧА

Бацька Максіма Багдановіча пісаў, што ў Ніжнім Ноў-гарадзе ў пачатку XX стагоддзя была сапраўдная «беларуская калонія», якая складалася з яго сваякоў. Гэта былі сем'і яго сяцёр Магдаліны Гапановіч і Марыі Галаван. Зараз няма ў жывых ні Магдаліны Ягораўны, ні Марыі Ягораўны, якая ў маладосці выхоўвала асірацеўшых Максіма і яго братоў. Памерлі і іх дзеці, але жывуць у Горкім (былым Ніжнім Ноўгарадзе) тры ўнучкі Магдаліны Ягораўны: Наталля Кунцэвіч, Анастасія Бараховіч і Таццяна Сібіракова. Максіму Багдановічу яны даводзяцца дваюраднымі пляменніцамі.

Наталля Глебаўна працавала інжынерам на буйным горкаўскім заводзе, зараз пенсіянерка. Спецыяльнасць Анастасіі Глебаўны — геадэзіст. Таццяна Глебаўна выкладае рускую літаратуру ў школе.

У пакоі Наталлі Глебаўны, на ложку, дагэтуль сядзіць старэнькі мішка Васенька, якога калісьці падарыў ёй, прыехаўшы з Ніжняга Ноўгарада ў Яраслаўль, Максім Багдановіч. Маленькай Наталачцы было ў той час пяць гадоў, яна не памятае свайго дзядзьку Максіма, але падарунак яго беражэ і захоўвае ўсё, што звязана з яго імем.

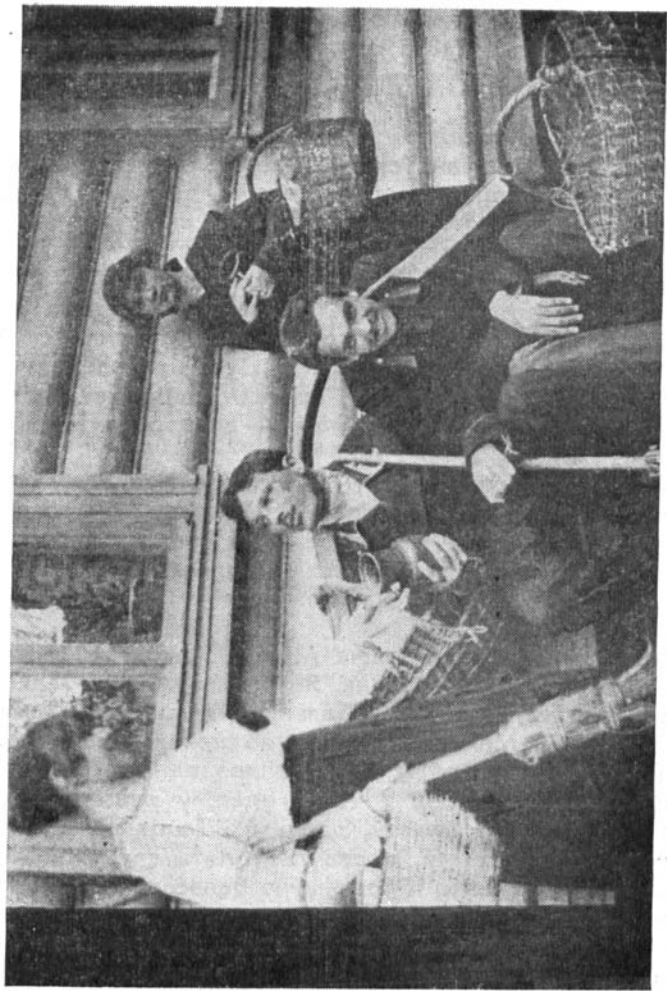
У Наталлі Глебаўны многа сямейных фатаграфій, пісьмаў бацькі Максіма Багдановіча Адама Ягоравіча да яе

маці Веры Іванаўны, а таксама некаторыя аўтографы Максіма Багдановіча. Усе матэрыялы, што датычаць паэта — рукапісны сшытак «Зеленя», аўтографы — даравальныя надпісы на экзэмплярах «Вянка», шматлікія фатаграфіі, — яна перадала на радзіму М. Багдановіча, і яны захоўваюцца цяпер у Дзяржаўнай бібліятэцы БССР імя У. І. Леніна. У 1965 годзе Наталля Глебаўна прыязджала ў Мінск, дзе ніколі раней не была. Яна падтрымлівае сувязь з Мінскам, цікавіцца поспехамі беларускай літаратуры і марыць пабываць у Халопенічах, адкуль пайшоў род Багдановічаў. Стан здароўя Наталлі Глебаўны не дазваляе ёй адправіцца ў падарожжа. Жыве яна разам з сям'ёй сястры Анастасіі.

У сям'і Бараховічаў шануюць памяць знакамітага дзядзькі. Свайго сына ў яго гонар яны назвалі Максімам. Муж Анастасіі Глебаўны, выкладчык будаўнічага інстытута, Аркадзь Бараховіч, піша вершы на рускай мове і друкуецца ў горкаўскіх і саратаўскіх выданнях. Ён вельмі любіць творы Максіма Багдановіча і некаторыя з іх пераклаў на рускую мову. Напрыклад, «Зорку Венеру», паэму «Вераніка».

Да публікацыі ў «Горьковском рабочем» свайго перакладу паэмы М. Багдановіча «Вераніка» А. Бараховіч зрабіў маленькі ўступ: «У рэпертуары папулярных «Песняроў» ёсць песня «Вераніка», якую палюбілі многія слухачы. Напісана гэта песня на вершы цудоўнага беларускага паэта Максіма Багдановіча. У сусветнай літаратуры гэта адзіны выпадак, калі чалавек, жывучы ў няродным моўным асяроддзі, стаў класікам свайго народа... «Вераніка» — паэма пра юнацкую любоў, адна з лепшых у сусветнай лірыцы».

У 1980 годзе студэнцкая агітацыйная брыгада горада Горкага, якой кіраваў Аркадзь Якаўлевіч, ездзіла ў Арктыку, выступала там з лекцыямі і мастацкім чытаннем. «Я ў свае лекцыйныя выступленні, — піша А. Бараховіч, — і на Волзе, і ў Арктыцы ўключаў абавязкова рас-

Моладзь у двары Какуевых. Справа — Максім Багдановіч. 1912 год.

каз пра М. Багдановіча і чытаў яго вершы. І ўсюды жыццё і творчасць выдатнага беларускага паэта выклікалі вялікую цікавасць. Відаць, упершыню яго вершы гучалі на 78 градусае паўночнай шыраты і на 150 градусае ўсходняй даўгаты».

Яшчэ адна дваюрадная пляменніца Максіма Багдановіча, Кацярына Селіваноўская, жыве ў Ленінградзе. Гэта дачка той дваюраднай сястры Максіма Багдановіча Нюты Гапановіч, якой Максім прысвяціў свой рукапісны зборнік вершаў «Зеленя».

З сям'і Галаванаў (сястры Адама Ягоравіча Марыі Ягораўны) жывыя дваюрадная пляменніца Максіма Багдановіча Галіна Агаян і яе брат Вадзім Каткоўскі. Бацька іх быў беларусам, паходзіў з тых самых Халопенічаў, з якіх выйшлі і Багдановічы. Галіна Міхайлаўна жыве ў Маскве. Брат яе Вадзім Міхайлавіч — афіцэр, служыць на Далёкім Усходзе.

Галіна Міхайлаўна яшчэ ў 1976 годзе пісала да мяне ў Мінск, што бацька яе паходзіў з Беларусі. У час вайны — у 1941-м або 1942-м годзе — ён і загінуў на нашай зямлі ў канцэнтрацыйным лагеры ў Калінкавічах.

Ёсць нашчадкі Максіма Багдановіча і па матчынай лініі.

Маці Максіма Багдановіча Марыя Апанасаўна паходзіла з цяперашняга Чэрвеня. Яе бацька Апанас Мякота служыў там наглядчыкам у бальніцы. Маці звалі Таццянай Восіпаўнай Малевіч. Адна з яе дачок — Ганна Мякота (па мужу Валасовіч) жыла напярэдадні першай сусветнай вайны ў Мінску. У 1915 годзе, у разгар вайны, Ганна Апанасаўна з мужам, дзецьмі і Таццянай Восіпаўнай выехала спачатку ў Яраслаўль, а потым у Ніжні Ноўгарад. Яе дачцы Ганне Кіпрыянаўне Валасовіч, стрыечнай сястры Максіма Багдановіча, было тады 16 гадоў. У Яраслаўлі яна сустрэлася з Максімам, добра ведала ўсю сям'ю паэта. У 1965 годзе Ганна Кіпрыянаўна Валасовіч (па мужу Гразнова) упершыню пасля 1915 года наведва-

ла Беларусь. Яна хадзіла па вуліцах Мінска, дзівілася зменам, якія адбыліся за савецкі час, пазнавала і не пазнавала родныя мясціны. Горад новы, прыгожы. Але вось парк імя Горкага... Гэта ж былы Губернатарскі сад, дзе гуляла ў маладосці... Пазнала могілкі на Даўгабродскай, зараз вуліцы Казлова, будынак чырвонага касцёла, што ўзвышаўся раней над драўлянымі дамамі.

Пасля таго Ганна Кіпрыянаўна прыезджала з Горкага ў Мінск некалькі разоў. Яе вельмі цікавіла сучасная беларуская літаратура. Яна пазнаёмілася з многімі беларускімі пісьменнікамі, асабліва пасябрвала з Янкам Брылём, Алесем Бачылам і Язэпам Семяжонам. Яна прасіла, каб ёй у Горкі дасылалі навінкі беларускай літаратуры.

Ганна Кіпрыянаўна пакінула нам цікавыя ўспаміны аб сустрэчах з Максімам Багдановічам. Пісала яна іх у Мінску ў 1966 годзе, яны апублікаваны ў часопісе «Полымя» № 12 за 1966 год.

Ганна Кіпрыянаўна аказала вялікую дапамогу даследчыкам беларускай літаратуры сваімі непасрэднымі расказамаі аб тым, у якіх умовах жылі Багдановічы. Свае ўспаміны пра Максіма яна пачынае словамі:

«Мінула пяцьдзесят гадоў, але так ясна і ярка паўстае светлы вобраз Максіма... Асабліва ярка запомніўся мне Максім, калі ён шпарка праходзіў праз кабінет Адама Ягоравіча, кланяўся, гаварыў: «Добры дзень». Так міма мяне прайшоў ён, родны, але далёкі, адзінокі і самотны, што балюча ўспомніць пра гэта». У сваіх успамінах Ганна Кіпрыянаўна згадвае, што была ў Мінску яшчэ некалькі разоў. І тут яна ажыла не толькі душою. Ва ўсіх такая любоў да Максіма, пісала яна, што гэта любоў і павага пашыраліся і на яе і асвятлілі яе жыццё і напоўнілі яго шчасцем.

**Якой цудоўнай дабраты народ!
Калі палюбіць ён каго душою,
Аддасць яму і кроў сваю і сэрца».**

Толькі авалодаўшы беларускай моваю і прачытаўшы крытычныя артыкулы пра Максіма Багдановіча, Ганна Кіпрыянаўна ў поўнай меры зразумела прыгажосць і веліч яго твораў.

І тым больш балюча было ўспамінаць жанчыне жыццё Максіма, які, з пяці гадоў застаўшыся сіратою, быў такі адзінокі, так мала ведаў у жыцці цяпла і ласкі:

Маркотна, панура
Да свайго пацягнуся кута.
Думкі нудныя зноў закружацца,
Сэрца чулае зноў забаліць.

А ў час хваробы ў яго было толькі адно жаданне:

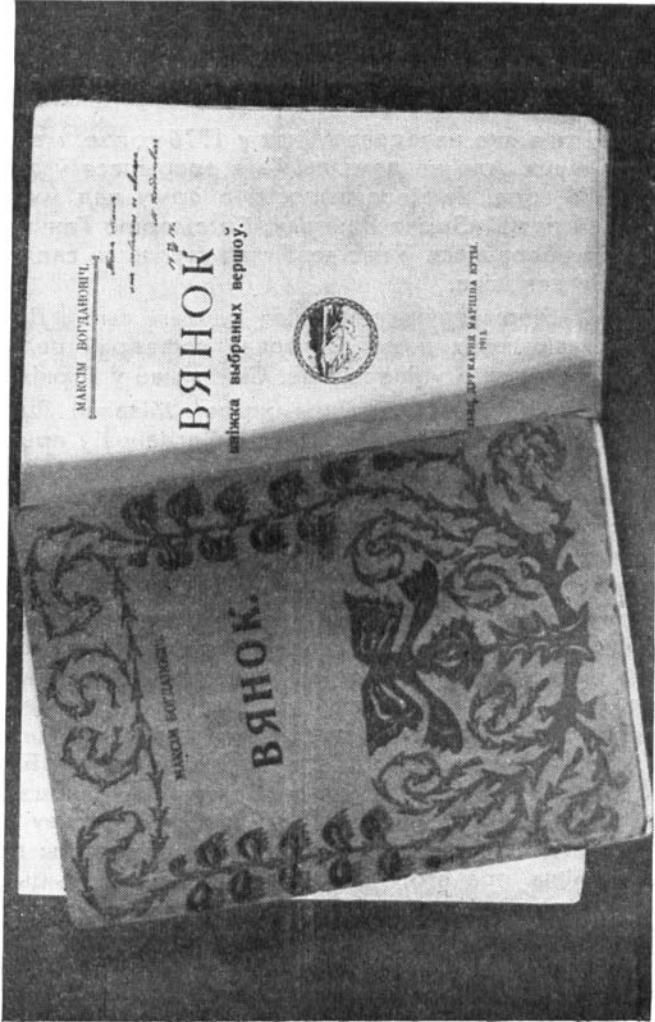
Заварыць бы гарачай гарбаты,
Разагрэць бы хутчэй самавар.
Запяе ён і тонка, і ціха,
Зазіея на спод аганьком,—
І развеецца цёмнае ліха
Над маім абагрэтым кутком.

І ўсё ж, нягледзячы ні на што, Максім Багдановіч сцвярджаў:

Даўно ўжо целам я хварэю,
І хвор душой,—
І толькі на цябе надзея,
Край родны мой!
У родным краі ёсць крыніца
Жывой вады,
Там толькі я змагу пазбыцца
Сваёй нуды.

На радзіму ён прыехаў ужо цяжка хворым, у час, калі Мінск быў прыфрантавым горадам, і «таму яго сэрца не магло пазбыцца свае нуды, бачачы, як гінучь мільёны, бачачы пакуты родных беларусаў, пазбаўленых прытулку, цяпла, яды...

Нават не збылося яго жаданне памерці ў родным краі, каб яго слабыя грудзі знайшлі спакой у роднай зямлі».

Вкладка «Вянка» і титульні ліст зборніка з аутографам М. Багдановіча.

Шчырая, жвавая, гаваркая, з маладой уражлівай душой, Ганна Кіпрыянаўна палюбілася ўсім у Мінску. Калі яна прыезджала да нас, ёй ішоў ужо восьмы дзесятак, але яна была прыгожая сваёй дабротой і нейкім унутраным святлом.

Апошні раз яна наведала Мінск у 1976 годзе, марыла прыехаць яшчэ. Але не дажыла. Гэта здарылася ў апошнія дні 1976 года. Яе цела выносілі з дому пад музыку яе любімай песні «Зорка Венера». Са смерцю Ганны Кіпрыянаўны абарвалася ў нас асабістая сувязь са сваякамі Максіма Багдановіча.

У Ганны Кіпрыянаўны засталіся дачка і сын. Дачка, доктар медыцынскіх навук, загадвае кафедрай педыятрыі ў Краснадарскім універсітэце. Сын жыве ў Горкім.

У Ленінградзе, на Фантанцы, жыве Мікалай Лілееў, сын Ганны Какуевай. (Гэта ёй Максім Багдановіч прысвяціў сваю паэму «Вераніка»). Мікалай Іванавіч захваў групавыя фатаграфіі, дзе ёсць Максім Багдановіч, а таксама фота аднаго Максіма з яго вершаваным аўтографам. Гэтыя здымкі Мікалай Іванавіч дазволіў апублікаваць у часопісе «Маладосць».

За пасляваенныя гады мы многа цікавага даведаліся з жыцця нашага слаўтага паэта Максіма Багдановіча. Але, на жаль, многае яшчэ нам невядома. У час вайны загінулі ўсе аўтографы паэта, якія бацька М. Багдановіча прывёз у Мінск у 1923 годзе. Захоўваліся яны да вайны ў Акадэміі навук БССР. Многа аўтографаў М. Багдановіча было ў архіве Рамуальда Земкевіча, але дзе ён цяпер, гэты архіў, невядома. Таму добрую справу зробіць той, хто адшукае не друкаваныя яшчэ творы паэта або ўспаміны пра яго. Яшчэ і зараз павінны жыць людзі, якія ведалі Максіма Багдановіча. Трэба шукаць іх і збіраць усё па крупінцы ў вянок бессмяротнага Максіма.

Максім Багдановіч жыві і тварыў з думай пра шчас-

лівую будучыню беларускага народа. Усе свае сілы ён паклаў на тое, каб развіць родную літаратуру, паставіць яе побач з лепшымі літаратурамі свету. Каб не трагічны лёс, ён мог бы дажыць да нашых дзён і ўбачыў бы, што беларуская літаратура сапраўды вядома зараз далека ў свеце.

З М Е С Т

Маладыя гады, маладыя жаданні	3
«Ад родных ніў, ад роднай хаты...»	14
«...Ніколі не пайдзе чысціць боты капіталу»	33
«Я не самотны, я кнігу маю...»	42
У вянок паэту	49
Нашчадкі Максіма Багдановіча	51

Printed in USSR

НИНА БОРИСОВНА ВАТАЦЫ

ПЕСНЯ МАКСИМА

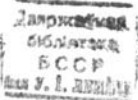
На беларусском языке

Минск, 1981

Рэдактар Д. Ц. ЧАРКАСАВА
Мастак У. М. БАТУРА
Тэхнічны рэдактар Л. В. СТОРАЖАВА
Карэктар І. К. КАЗЛОВА

Здадзена ў набор 18.12.80. Падпісана да друку 05.03.81. Фармат 70×108¹/₃₂. Папера друкарская. Гарнітура журнальная рубленая. Высокі друк. Ум. друк. арк. 2,80. Улік.-выд. арк. 2,42. Фіз. друк. арк. 2. Тыраж 6500 экз. Зак. 1633. Цана 20 кап.

Рэдакцыя газеты «Голас Радзімы». Мінск, Ленінскі праспект, 44.
Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.
Мінск, Ленінскі праспект, 79.

ПАВАЖАНЬЯ ЧЫТАЧЫ!

У 1981 годзе ў «Бібліятэцы «Голасу Радзімы» выйдуць яшчэ наступныя брашуры:

«РОДНАЯ КРАСА» — М. ДЗЕЛЯНКОЎСКИ.

«ШТО? ЯК? ЧАМУ?» (на англійскай мове).

«АМЕРЫКАНЕЦ З ЗАЛЯШАНАЎ» — В. ДУБІНКА.

«УЗВЫСІЦЬ ЧАЛАВЕКА» — В. ТРЫГУБОВІЧ.

«ПАШТОВЫЯ ДАРОГІ БЕЛАРУСІ» — Л. КОЛАСАЎ.

1084

Бел. адзея
1994 г.

